

KERESZTÉNY MAGVETŐ.

XLVIII. évfolyam.

Március – Április.

2. füzet.

A modernizmusról.

Írta: Benczédi Pál.

A római katolikus egyházban napjainkban egy hatalmas, következményeit előre meg nem mondható mozgalom indult meg, melyet modernizmusnak neveznek. Ezt a nevet a jezsuiták és X. Pius pápa adták azoknak, akik az ultramontánnak nevezett irányzattól eltérve, a katolikus egyházba bizonyos szabadabb szellemet akartak bevinni. E mozgalom tehát első sorban a római katolikus orthodoxia ellen irányul és igen sokféle alakban nyilvánul meg. Ez értekezésnek nem célja a modernizmus egész irodalmát, jelentőségét, benső lényegét kimerítően tárgyalni, hanem csupán fővonásokban a modernizmus keletkezésének okát, fő elveit, célját és egy kiváló modernista nyilatkozatai alapján a protestantizmushoz való viszonyát bemutatni.

Az első kérdés az, hogy mi a modernizmus? E mozgalom egészen katolikus jellegű és nem tévesztendő össze más liberális irányzatokkal. Ha megakarjuk érteni keletkezésének okát, bár röviden, de vissza kell tekintenünk a múltba, s összehasonlítást kell tennünk az egyház által tűzzel-vassal hirdetett tanok és a hívők egyéni meggyőződése között. Burchard egyik jeles művében¹ kimutatja, hogy a papság és barátok s általában a katolikus klérus visszaélései és papuralmi törekvései között a nép elveszítette nemcsak a papságba vetett hitét, hanem vallásos érzületét is. A nép nem annyira nyugodt, sem annyira tompa, hogy különbséget tudjon tenni az elvek és

¹ A renaissancekori műveltség Olaszországban I. k. 131–165. I. és II. k. 245 és 246 l.

az azt képviselő papság között. Sehol sem volt a katolikus klérus annyira megvetett, mint éppen a pápaság hazájában, Olaszországban. S hogy mégis a reformáció nem itt, hanem Németországban keletkezett, az azt mutatja, hogy a reformáció nem csupán az akkori egyházi vezetőség méltatlan magaviselete (bűnbocsátó cédulák, stb.) miatt keletkezett, hanem annak mélyebb alapjai is vannak, melyek a keresztény elvekben való különböző felfogásokra vezethetők vissza. Azonkívül az olasz nép bármily közletről látta is a pápaság túlkapásait, mégsem szakított vele, mert hízelt hiúságának, hogy az a világhatalmi intézmény az ő hazájában székel. Így a lelkek fölött való hatalom inkább csak külsőségeken nyugodott, nem pedig a népek millióinak benső lelki szükségletén. Újabb korban azonban nagy változás történt. Olaszországnak a múlt század közepén vívott függetlenségi küzdelmeiben a pápa nem tartott a hazaszerető olasz néppel s így az 1870. évi nagy küzdelmek alkalmával a nép elé ez az alternatíva került: «Vagy az egyház, vagy a haza». A világi elem hamar elveszítette a hivatalos egyház iránt való ragaszkodását, a papságnak fiatalabb része pedig előkészítette azt a forradalmat, amit modernizmusnak nevezünk.¹

Hogy ezen forrongás mily nagymérvű és mily jelentős, meggyőződhetünk arról, ha kiragadunk néhány megjegyzést azokból az iratokból, melyek ezt a mozgalmat híven előnkbe tárják. Az olasz papságnak egy csoportja «Mit kívánunk» címen összefoglalja kívánságait, melyekben az egyházban reformokat sürgetnek. Ebben az iratban, melyet X. Leo pápának is elküldöttek, a következők olvashatók: «A mi társaságunk már régóta látva tartja magát az egyháztól, melyet régi és engesztelhetlen ellenségnek tartunk. A régi nagy székesegyházak, melyek a középkorban a szabad és hívő népnek vallásosságát a Szűzhöz és a védőszentekhez emelték, teljesen üresek; az emberek az élet küzdelmeihez szükséges erőt nem a

¹ Giovanni Luzzi: The Roman Catholic Church in Italy in the present hour. Hibbert Journal. No. 34. 1911. januári szám. 308 l.

vallásban keresik; tisztelet és odaadás, s mindaz, ami a gyermekkorban szent volt, eltűnt. De nemcsak ez a baj. Az egyház némelyek szemében éppen a népek boldogságának akadályá, a papot, mint közönséges és tudatlan parazitát bántalmazzák, az evangéliumot és a kereszténységet úgy tüntetik fel, mint alacsonyabb civilizációt, mert nem tud megfelelni a néptömeget átjáró szabadság, igazság és tudomány eszméjének... Kevesen maradtak hívek vallásos hagyományaikhoz és ezek is magukon hordozzák az élettelenység és hanyatlás bélyegét. Ezen kevesek számára is a vallás a formuláknak és hagyományos szabályoknak rideg betartásával nem életüket szabályzó hatalom többé. Templomlátogató férfi kevés van, a nők száma is ritkul, az ifjak pedig vallásos befolyás nélkül nőnek fel.¹

«Sibilia» álnevű író «Ghibellini levélben» pedig ezt a sujtó kritikát mondja a katolicizmusról: «Manapság ha egy hitetlen belép a katolikus egyházba és keresi az élő Istent, talál vas formulákkal körülírt dogmatikai rendszert, talál a Konstantin korabeli szervezetnek minden fényét és fönségét elveszített hierarkiát».²

Giuseppe Prezzolini így jellemzi a katolikus egyházat: «Sajnálatos, hogy egyetlen szegény sorsú olasz embert sem találhatunk, aki ne a Madonnához, vagy valamely helyi szenthez könyörögne. Nagyon ritkán könyörögnek a Megváltóhoz, még ritkábban az örökkévaló Atyához... Tudnánk esetet hozni fel és még nem is a legműveletlenebb osztályokból, hogy megbüntették a Madonnát, mert nem válaszolt a hozzá intézett kérésre, vagy azzal, hogy eloltották mellőle a gyertyát, vagy pedig azzal, hogy arccal falmak fordították. A papság rendes körülmények között meg sem kísérli, hogy ezeken változtasson. A papok között minden babonás szertartás hitelre talál, melyet modern kongregációk, mint a cserekereskedés szellemével kombinált szentimentalizmust, divatossá tettek. Azcnkívül semmi gondot sem fordítanak arra, hogy mivel látják el azokat, akik belépnek templomainkba; imá-

¹ U. o. 309 l.

² U. o. 309 l.

kat intéznek a régi szentekhez, s igénylik azok számára a régi hagyomány értékét, míg valóságban nem mennek tovább a 17-ik századnál és nem mások, mint kicsiny kereskedőknek ilyen árúkból való eredményei. A modern leleményesség sok esetben igen kiváló, mint a «hólabda»-rendszer is mutatja. Ez a rendszer nem más, mint az ima-formának kilenc napon át ismétlése és akkor átadják azt más kilenc imádkozónak, akik szintén kilenc másnak adják át és így természetesen nő az ima hathatós volta! A hálaadásnak ezt a módját hasonlítsuk össze a tibeti szokással, hasonlítsuk össze — amivel csaknem ugyanegy — az arabok hálaadó gyakorlataival, akik a korának verseit nyelik le: ezek a hálaadó gyakorlatok alkalmával gyakran lenyelik a Madonnának és a szenteknek kicsiny papíron való képeit; hagyományos szokás, melyet a szentszék 1903. évi augusztus hó 3-án helyben hagyott». ¹

Giovanni Luzzi hozzáteszi, hogy ezek után nem is csodálható, hogy a modernizmus fölemelte fejét. Nem csodálható, mert amint mondja, még nem halott minden a római katolikus egyházban, még él, ha hamú alatt is, a Krisztus kereszténységének szikrája, amely protestál a Vatikán középkori egyháziassága ellen. A modernizmus megtalálta Olaszországban a maga útját mindenfelé, semináriumok, zárdák, falusi és városi parókiák elvannak árasztva litkos iratokkal, melyek az ultramontánizmus tarthatatlan volta ellen kelnek ki. A jeles olasz író 14 bel- és külföldi folyóiratot említ fel a Loisy, Hontin, Lagrange és Tyrell művein kívül, melyek az olasz papság körében elvannak terjedve. ²

Most már megpróbálhatjuk meghatározni a modernizmus név alatt, a föntiek által okozott mozgalmat. Hogyha csak logikai formulára volna szükségünk, akkor azt mondhatnók, hogy modernizmus nem más, mint a római katolikus egyházban az ultramontánizmus név alatt ismeretes konzervatív irányzatra keletkezett szabadelvű

¹ U. o. 310 l.

² U. o. 311 l.

visszahatás. A modernisták azonban nem szeretik a modernizmus nevezetel, amit különben nem is ők választottak maguknak, hanem legnagyobb ellenségeiktől kapták. Luzzi azt mondja: «A modernizmus összetett tünemény és azért nem helyes egy formulával meghatározni. Az a katolikus egyházban lévő teológiai és egyházi gondolkozásból vett különböző irányzatoknak szintézise». Ezeket az irányzatokat öt csoportba osztja.

Az első csoportba azok tartoznak, akik nincsenek megelégedve a katolikus vallásossággal, mely a lélek egészséges fejlődésével nem törődik, hanem «hisztériás szentimentalizmusba és hideg formalizmusba» sülyeszi a vallást. Ezen irányzatot szépen jellemzik Bonomelli crenomai püspöknek következő szavai: «Láttam a szent szűznek és a szenteknek szentelt oltárokat, melyeken ezüst drapériák függöttek s a fényesen kivilágított oltárok előtt nagy tömeg térdpelt és én örvendeltem; de láttam a szent szakramentum oltárát, melyet csak szerényen díszítettek fel, csupán egyetlen lámpával és előtte kevés, alig egyetlen imádkozó...

Van valami helyes ezekben a külsőségek imadásában? Nincs semmi, ami sérti a keresztény érzületet? Valóban igaza van Bonomellinek. A külsőségek sohasem azonosak a vallás benső lényegével, s nem azonosak különösen a keresztény vallás alapelveivel. Azonban ebből a nyilatkozatból az is látszik, hogy csupán látja a bajt, látja a hívők elfajulását, de semmit sem tesz ellené. Megállapítja a betegséget, de orvosságban vagy nem hiszen, vagy nem akar arról gondoskodni.¹

Ez az irányzat tehát csupán a hívek lelki életét akarja bensőbbé tenni, de nem akar szakítani az egyházzal, a hierarchiával, s ha mégis ellentétbe jutna valamely tekintetben az ultramontanizmussal, akkor *laudabiliter se cōsedat*, visszavonja elveit és viseli tovább is azelőtti méltóságát. Mivel itten az egyéni meggyőződés és a követett elvek nem fedik egymást, nincs is valami nagy hatása.

Második csoportba már sokkal merészebb kritikái

¹ U. o. 312 l.

irányzatok tartoznak. Annyira merészek az idetartozó modernisták, hogy legtöbbször csak álnév alatt nyilatkoznak. A már előbb említett római klérus benső viszonyait alaposan ismerő «Sibilia» azt mondja: «Olaszország ultramontánjai oly ügyért harcolnak, mely meghalt s el is van temetve». Majd meg így folytatja: «Az egyházban oly reform szükséges, mely a Krisztus nyáját az evangélium szelleméhez visszavezeti». Erre a nagy reformra nézve szükségesnek tartja az egyházi fegyelemnek és életnek javítását, oly «szellemi természetű» átalakulást, mely a régi hitnek új magyarázatot ad, a régi bibliai magyarázatot, bibliai csodák kérdését és a modern történelmi kutatás eredményeit a tekintéllyel egybekapcsolja. Hogy ez a reform létrejöhessen, a kezdeményezésnek az egyház fejétől, a pápától kell kiindulnia, át kell mennie a papság tudatába és azután a katolikus családokat át kell járnia.¹ Ehhez az irányzathoz tartozik Giuseppe Prezzolini is, akinek következő felfogása van a «szellemi természetű» átalakulásra nézve: «Hogyha azt kérdezik, hol van a kath. egyházban az a betegség, melyről a modernisták beszélnek, a felelet az: az egyház fejében. Ha azt kérdezik, hogy miféle remediummal szándékoznak gyógyítani, a felelet nem lehet más, mint szabadsággal». Forrásunk megjegyzi, hogy az egyháznak oly formán való reformálása, hogy az a reform felülről kezdődjék, nem vezet célra. Mert minden reform csak akkor lesz életképes, hogyha az a népnek minden rétegét átjárja. Azonban ebben az esetben bizonyosan célra vezetne a javasolt reform, mert a néptömeg milliói már régóta várják a szabadság és világosság áldásait, s ha a katolicizmus oly erőt fejtene ki az igazi haladás és világosság előmozdítására, mint amily igyekezettel védi a hierarkhiát és dogmatikus tételeit, aligha nem nagyobb sikert érne el. Európa még sohasem csinált forradalmat a szabadság ellen, de a szabadság érdekében annál többször.

Harmadik csoportba foglalja Luzzi a modernizmusnak azt az irányzatát, mely szerinte «tulzó kritikus». Ezen

¹ U. o. 313 l.

irányzat nézetét következőkben foglalhatjuk össze: «Krisztus nem születése előtti lény, nem csodálatos módon született, nem támadott föl a halálból. A csodák nem történeti tények, hanem az erkölcsi tanításnak képzelet szötte takarói. A szinoptikus evangéliumok Jézusnak csupán embervoltát hirdetik, egyetlen vonás sincsen bennük, ami istenségét igazolná. A jánosí evangéliumnak nincsen történelmi alapja. Az evangélisták nem történetet, nem tényeket, hanem erkölcsi tanításokat írnak le. Az ősegyház légkörében nem a tények voltak okai a hit keletkezésének, hanem a hit teremtette a tényeket; vagy más szóval: a szentírók nem úgy írtak, hogy először láttak s abból kifolyóan írtak, hanem első sorban hívők voltak és a hitben a képzeleten átszöftték a látottakat s akkor írtak».¹ Ez az irányzat leginkább megegyezik a mai tudományos felfogással, s megjósolhatjuk, hogy ennek lesz a legnagyobb jövője. Ez a legjózanabb, minden túlzás nélkül való irányzat annak ellenére, hogy «túlzónak» nevezik.

Negyedik csoportba tartoznak a Romolo Murri által vezetett keresztény demokraták. Ez a csoport nem törődik a bibliai tudományokkal, sem a dogmákkal, hanem a szociális kérdésekre helyezi a fősúlyt. Az emberiség boldogságát igyekszik előmozdítani azáltal, hogy felkarolja a szegényeknek és a gyöngéknek ügyét, s a gazdagokat figyelmezteti a gazdaságukkal járó kötelességekre. Az egész emberiséget a testvériség egybekötő kapcsával igyekszik egybefűzni. Isten országát nemcsak az egekben, hanem a földön is megakarja valósítani, s figyelmezteti az embereket, hogy a kereszténység nem csupán az egyén, hanem az egész emberiség boldogságára törekszik.

A pápa nem akarta ezt az irányzatot mindjárt az eretnekek sorába állítani, hanem azon volt, hogy a maga céljaira használja föl, s így az egyházi fegyelem körébe akarta vonni. Ezt azonban ezen irányzat nem fogadta el, s így szakadás állott be ezen nemes irányzat és Róma között.²

¹ U. o. 314 l.

² U. o. 316 l.

Végül említi Giovanni Luzzi az úgynevezett gyakorlati modernistákat. Ezeknek munkálkodása nagyon hasonlított a reformáció alapelveihez. A lelket visszaakarják vezetni az evangélium tiszta forrásához, az emberi lelki ismeretet az evangéliumok Krisztusával akarják összekötetésbe hozni. Ezen nemes cél kivételére alakult 1902-ben egy társaság («Szent Jeromos bibliaterjesztő kegyes társulata»), mely a négy evangéliumot és az opostolok cselekedeteit azonnal lefordította és a társaság munkássága a legjobb előjelek mellett indult meg. Több mint kétszáz püspök helyeselte ezt a mozgalmat és ígérte meg, hogy segíteni fogja. A pápa meg éppen 300 napi bűnbocsánatot biztosított azoknak, akik naponta legalább egy negyedórát olvassák a bibliát. A kicsiny biblia, mely szótárral és egybevető táblázattal volt ellátva, végtelen nagy népszerűségre tett szert, nem csupán a katolikusoknál, hanem a protestánsok között is. És éppen ez volt az, ami a jó jelek között megindult társaságnak megásta sírját. A társaság, melynek élén egy bíboros állott, kimondta, hogy a bibliaterjesztés «a veszedelmes propagandának újabb neme». A római Curia pedig rajta volt, hogy ez a veszedelem ne terjedjen tovább. Nem erőszakkal ölte meg a társaságot, hanem sima politikával. «A társaság nem kifejezett hivatalos cselekményre oszlott fel, de azért széteszött. A Curia nem végezte ki egyenesen a társaságot, hanem úgy intézte a dolgát, hogy lassan, magától kímúljon». ¹ Így tehát a gyakorlati modernizmusnak eszméje nem valósulhatott meg. Ezért igaza van Luzzinak, aki azzal fejezi be jellemzését: «A gyakorlati modernizmus csak álom volt, szép álom, — de semmivel sem több, mint álom». ²

Ezekben foglalja össze Giovanni Luzzi az olasz modernisták mozgalmát. Látható, hogy sok tekintetben egymástól elútnak, csupán abban egveznek meg egymással, hogy több vallásosságot, több világosságot követelnek, a szabadság szellemétől nem írtóznak, s hogy hadat izen-

¹ U. o. 316 l.

² U. o. 316 l.

nek a dogmának, formalizmusnak és a papi uralomnak. Felesendül még a bibliának a hívek kezébe adásának szózata is, ami a reformációkorabeli mozgalmakra emlékeztet. Azonkívül az egyházi tannak, hagyományoknak szellemesítését is némelyek hangsúlyozzák.

Talán nem lesz összefüggéstelen jelen értekezés, hogyha ezen modernista irányzattal, amely a régi tanokba új életet akar önteni, szóval a régi tanokat szellemesíteni akarja, bővebben foglalkozunk Tyrell atyának gondolatai alapján, amiből aztán megállapíthatjuk a modernizmusnak és protestántizmusnak egymáshoz való viszonyát. Ez a módszer azonban nem kizáróan modernista irányzat. Sokan akarják így menteni meg az ős hagyományokat, s ezek között leghíresebb Campbell, a londoni City-templom papja, aki ezeket a gondolatokat ezelőtt öt évvel megjelent és igen tág körben ismertté lett «New Theology»-jában fejtette ki. A protestántizmus és katolicizmus között szembetűnő ellentét van, a vallásban levő tekintély, a kijelentés és teológia, a hit és dogma között. Lássuk, hogy a nagy ír modernista, Tyrell, ezek között a kérdések között melyik irányzathoz csatlakozik. Megmarad-e katolikusnak, vagy a protestántizmushoz csatlakozik, vagy pedig új irányzatot teremt magának?

Tyrellnek a tekintélyről való véleménye következő: «Miként az államnak igazságszolgáltatása alatt vagyunk, akár akarjuk, akár nem, úgy az egyháznak hatalma alatt vagyunk nem kényszerből, hanem szabad akaratból. Az egyház hivatalnokainak engedelmeskedem, éppen úgy, amint engedelmeskedem az orvosomnak, akit szabad akaratból választok arra, hogy engem gyógyítson. Nincs joga, hogy uralkodjék fölöttem. Azonban ezt mondhatja: Ha nem engedelmeskedik nekem, akkor meghal. A hatalmat, amit fölöttem gyakorol, én adtam neki. Így azt a hatalmat, amit az egyház gyakorol rajtam, én adtam az egyháznak, az én lelkiismeretemből, az én szabad elhatározásommal. Minden egyház mondhatja nekem: Ha szeretsz engem, tartsd meg a parancsolataimat. Ha nem tartom meg parancsolatait, azt mondhatja: Te nem szeretsz engem, de nem kényszeríthet, nem fenyegethet. Mond-

hatja, hogy a pokol veszélyében vagyok, de nem küldhet oda. Az egyház kötelessége az, hogy megtalálja azokat a módozatokat, melyeknél fogva én mindig szeretni fogom azt». Tovább majd így folytatja: «Az egyház hite nem minden ember hite, legyen az az ember a római pápa, vagy pedig világi ember. A keresztény szellem mindenkiben kijelenti magát valami új és egyéni formában. Két ember sincsen, akikben teljesen azonos alakban jelennek meg a keresztény szellem. Senki sem mondhatja: Én vagyok a hagyomány, én vagyok a kereszténység... Természetesnek kell vennünk azt, hogy az egyháznak nincsen joga arra, hogy tanai érdekében fölfegyverkezzék jogi vagy kényszerítő erővel».¹

Majd így folytatja: «A keresztények személyes tapasztalatának megegyezése a hitnek és nem a teológiának kritériuma». «Csupán a szellemnek a szellemmel való önkénytelen egyezése ad értéket a (hitbeli) megegyezésnek. Hogyha ezen megegyezés csak utánzás, közönyösség, hatalom nyomásának, vagy pedig az örök kárhozattól való félelemnek az eredménye, akkor értéktelen».²

Ezekben megismerhető Tyrellnek az egyházzal és a tekintélyről való véleménye. Látni való, hogy egyáltalán nincsen katolikus állásponton, hanem valóban szép, liberális gondolatoknak áll szolgálatában. Ha valaki csak kényszerből hívó, annak valóban semmi értéke sem lehet erkölcsileg.

Tyrellnek a még hátralevő kérdésekről a kijelentés és teológia és a hit és dogma között a következőkben találjuk meg véleményét:

«Amióta a világ áll, egyetlen ember sem veszett el, vagy tartatott meg csupán a teológia által. Veszni veszttek el emberek, amennyiben sikerült lelkeket megrontani — a teológia által».³

Hangsúlyozza továbbá Tyrell a teológia hasznát és szükségességét, de csakis a tapasztalati teológiáét. Majd

¹ P. Lobstein: *Modernism and the Protestant Consciousness*. *Hibbert Journal* 1912 október. 79 l.

² U. o. 81 l.

³ U. o. 80 l.

így folytatja: «Amit én megtagadok, az a teológia, amely tapasztalat helyett ideál halmoz ideára, amely az árnyékok árnyékát adja a valóság árnyéka helyett, amely különös és nem igazolt következtetés útján halad tovább, amely magát a vallásos élet zsarnokává és nem szolgájává teszi, amely következtetéseit, mint isteni kijelentéseket az örök kárhozat sulya alatt vonja le».¹

«Amit a szegényeknek prédikálunk, az nem teológia, hanem kijelentés, ihletett és egyszerű kifejezései azoknak a tapasztalatoknak, melyeket a teológia a filozófiai rendszer technikai nyelvére lefordít». «Amikor azt prédikáljuk a népnek, amit Jézus prédikált, az Isten országának eljövételét, az új életnek és bűnbánatnak keresztségét, — akkor a népet kenyérrel tápláljuk, mikor a skolásztikát prédikáljuk, akkor szavakkal és levegővel tápláljuk».²

Ez az álláspont nem a katolikus álláspont, hanem protestáns. Azonban annyira össze van nőve Tyrell lelkével az ő kifejezésmódja, hogy úgy hangzik, mintha egészen újat mondana. Ebből azonban nagy tévedés volna azt gondolni, hogy Tyrell a protestántizmus malmára akarja hajtani a vizet. Semmitől sem irtózik annyira, mint a Harnack-féle historiai irányzattól. Nem ragaszkodik ugyan vakon a dogmához, a betűhöz, a hagyományhoz, hanem erősen hangsúlyozza a «szellemi élet hagyományát», mely szerint Jézus Krisztusnak szelleme nemcsak a tanítványokra szállt át, hanem az újra ébred századokról századokra az emberek lelkében és folytonosan új világossággal és melegséggel tölti el a kebleket.³ Lobstein kimutatja, hogy Tyrellnek ezen «miszticizmusa» csaknem azonos a Schleiermacher miszticizmusaival. Így tehát mégis csak a protestántizmus hajójába került Tyrell. A nagy ír modernista azonban megtagad minden közösséget a protestántizmussal. Harcol a pápaság ellen, visszautasít minden zsarnoki önkényt, de erős, szigorú bírálatban részesíti a protestáns individualizmust. Ezen állítás igazságáról könnyen meggyőződhetünk, ha Tyrell-

¹ U. o. 82 l.

² U. o. 82 l.

³ U. o. 74 l.

nek egy s más bírálatát idézzük: «Bármennyire tisztelem is azokat az alapelveket, melyeken a protestántlizmus nyugszik, mégis ~~leke~~ inhumánus volta, szönyű szigorúsága és irgalmatlan racionálizmusa. Ha ez a léleknek egyik felét, talán jobbik felét táplálja, kiéhezteti a másikat felét».¹

Majd meg más helyen így folytatja: «A protestáns individuálista. Az igaz, hogy a protestáns az idők és a körülmények befolyása alatt áll, de ezt a befolyást ő a minimumra szállítja. Függetlenségre törekvő szenvedélye magába zárkózottá, különválttá teszi. Ha meg is érti az együttérzésnek szükséges voltát, az inkább értelmének, mint szívének köszönhető. A társadalmi szervezkedés nála az üzletnek, ha nem a háborúnak az eszköze. Az ő magánlakása mindig szebb, mint a temploma, hol felebarátaival találkozik. A katolikus számára a templom igazi otthon, igazi központ, valóságos szíve a népnek. Calabriában, hol két évvel ezelőtt a földrengés a falvakat romba döntötte, a templomokat csaknem mind újra építették néhány hónap múlva. Megengedem, hogy itt a babona is közrejátszott, de a babona teljesen hatalomnélkülivé lesz, ha nincs meg a szívekben az a mélységes ösztön, hogy az ember nem tökéletes a maga elvonultságában».¹

Ezen körlelhetlen bírálatra csakugyan elhisszük Tyrellnek, miszerint azt gondolni, hogy «a modernizmus a katolikus egyházból szakadt mozzalom, mely a szabadelvű protestántlizmus felé vezet, a dolog jelentősége teljes nem tudásának volna az elárulása».

Lobstein strassburgi professzor, kinek jeles tanulmánya után ismertetjük Tyrell nézeteit a protestántlizmusról, túlszigorúnak tartja a protestántlizmusról való bírálatot, de azt mondja, hogy abból sokat kell tanulnunk. A protestántlizmus nem fejthette ki azt az erőt, ami benne tényleg megvan és éppen függetlenségre való törekvése nélkül különválttá tette; csakugyan nincs meg a protestántlizmusban az az együttműködés, az az összetartás, mely előtt a modernisták is meghajolnának. Ezt a szigorú bírálatot azonban csak részben fogadhatja el.

¹ U. o. 64 és 65 l.

Vajjon a protestántizmus lemondott-e arról, hogy az emberiség javára munkáljon, vajjon lemondott-e arról, hogy a földön az Isten országát megalapítsa, vajjon az individualizmus csupán önzést szülhet-e, amint azt Tyrell gondolja? Ezeket nem lehet elmondani. Hiszen Jézus, midőn fölszabadítja magát a meglévő törvények vaskapcsa alól, az egyéni szabadság jogával élt és Tyrell, midőn kivonja magát a római egyház intézkedéseinek köréből, bizonyos tekintetben individualista. Az individualizmus nem oly rossz, mint ahogy az ír modernista beállítja. A társadalomnak sem lehet semmi joga ahhoz, hogy az egyént teljesen rabszolgájává tegye. Az igazság itt nem a szélsőségekben van, hanem az arany középúton, hol az individuális és szociális felfogás az emberiség és minden egyes lélek boldogságáért és fejlődéséért egymással kibékülve, egy cél felé törekednek. Ez áll minden téren, de áll legfőképpen a vallásos élet terén, mert a vallás az a hatalom, mely az emberiséget a legnagyobb erővel tudja befolyásolni nagy és szent küzdelmekre.

Ami Tyrellnek a történeli teológiától, különösen a bibliai kritika eredményeitől való idegenkedését illeti, azt még Lobstein helyeslésére sem tudjuk aláírni. A történelmi kutatásoktól való idegenkedés egyenlő a *valótól, az igazságtól* való félelemmel. A keresztény embernek nem lehet az a célja, hogy spekulatív elméletekkel tömje a fejét s ezáltal az élet pezsgő eleveenségét nehézkes metafizikai elméletekkel cserélje fel. Jézusnak élete, tanításai oly szépek, oly ragyogók, oly annyira össze vannak nőve az emberi lélekkel, hogy azokat az alapos történeli tanulmányozás mindig ragyogóbb színben találja meg, míg a spirituálisztikus, vagy más spekulatív irányzatok csupán a maguk elméleteikbe állítják be — többször erőszakosan — az eszmei Krisztust.

Mindezek ellenére azonban a modernizmusnak nevezeti irányzat a legnagyobb mértékben megérdemli nem csupán a figyelmünket, hanem tiszteletünket is. Ez az irányzat van hivatva arra, hogy a katolikus egyházba bevigye a haladás szellemét, s hogy küzdjön azok ellen a hatalmak ellen, mely ellen a protestántizmus már csaknem négyszáz éve küzd.

A vallás forrásai.

(Folytatás.)

Irta : Dr. Boros György.

Megelőző fejtegetésemet a hallgató közönségnek szántam volt, de örömmel tapasztaltam, hogy az olvasók¹ meglátták, amit én hallatni és éreztetni akartam. Ezuttal már a test és a lélek szemei elébe állítom gondolataimat. Ezeket az *apró betűket* hívom segítőül. Engedelmes és türelmes segítőik. Megtűrik, akárhová teszi a szedő keze. Ha elől, ha közbül, ha hátul kerülnek, panasz nélkül egyenesen és mereven állanak, mint a jól begyakorolt közkatonák és híven teljesítik a szolgálatot.

Ám, de nehogy kicsinyelje őket senki, azért, mert oly türelmeseknek látszanak. Ne feledje, aki papirra nyomott kis fejükön végig futtatja szemét, hogy azok a fejek üresek s következőleg esztelenek. Nagy tartalom van mindenikben külön-külön is, de látni kell tudni. Aki látni tud, vagy látni akar, észreveszi, hogy ezek a betűfigurák nagyon közel állanak az emberhez, sőt mondjuk ki bátran: ezek az emberi lélek képei. Valamint a saját képére teremtette Isten az embert, úgy az ember a betűt. Valamint belelehelte Isten az emberbe az ő lelkét, úgy az ember is ezekbe az apró girbe-görbe, hosszúkás, gömbölyű, félkör, egyenes, ferde vonalú apró testecskekbe. Ha nem sajnáljuk egy kissé társalogni velök, elmesélik — amennyire tudják — családi viszonyaikat, ősi származásuk hosszú históriáját s egyenesen bebizonyítják, ha kell, hogy némelyikök az istenekkel van rokonságban, mások az állatok között találják meg őseiket, míg némelyek a növényvilággal keresik az atyafiságot.

A betűk nagy multja nem könnyen tekinthető át, mert sokan

¹ A Ker. Magvető f. évi I. füzetében.

vannak. Csak a mióta oda formálódtak, ahol most vannak, roppant sok idő telt el. Éppen, mint az öltözet, ez is, egykor, régen, nagyon közel állott a természethez. Talán helyesebb volna azt mondanunk: a gondolathoz. Mert bizonyos igaz, hogy minden mozdulatot, minden hangot, minden cselekedetet megelőz valamely gondolat. Ezt sok bölcselő elvitatja, mert ők csak az érzést ismerik el, csak a külső hatásra, vagy a belső érzésingerre gondolnak s ösztönszerűnek, fizikai idegműködésnek tartanak mindent. De miután ő maga, a bölcselő, magáról elismeri, hogy gondolkodik s következőképpen azt sem tagadja, hogy van, hát mi, tudván, hogy vagyunk és gondolkozunk, minden cselekedet mellett ott látjuk a gondolatot is.

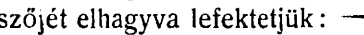
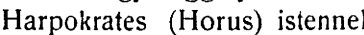
A természet, ez a nagy művész az Isten kezével megteremtett minden mintát. Az ember utánoz, vagy a maga képére, illetőleg testére alkot mindent. Az őskori ember sem a falevelet, sem a fakérget, sem az állatbőrt nem szabogatta, hanem ahogy kapta, úgy használta.

Ugyanígy járt el egyéb dolgában is. A hangnak beszéddé formálása mérhetlen időt kívánt, mert hiszen, még ma is pompásan tudja helyettesíteni a kéz, fej, szem, arc jeleivel. A beszéd sok ideig nagyon rövid szavakból állott (jaj, juj, oh, ih, ijju). Az írás még lassabban indult meg s ha a ma ismert legrégebb írást megfigyeljük, sokkal közelebb állott az anyaművészhez, a természethez, mint az ember csinálta utánzatokhoz. (ideografák, hieroglifák.)

A mexikóiak hitregéje azt tartja, hogy istenök (Hetselkoatl) találta föl az írást. Az irani hitrege szerint a jó istenek találták föl, de az ördögök (demonok) elrontották. A babiloniak egy félig hal, félig ember-lénynek tulajdonítják, de a híres Sardanapal király Nebo istent és Tasmit-ot tartja az írás tanítómestereinek. Ezzel a Nebo-val a hébereknél is találkozunk, ahol istenhegye az a hegy, ahova az Isten leszállt, majd meg az isten szószólója (Nabi) megy föl rá, mert isten fölhívja magához.

A mi régi őseink az akkadok, amikor a folyók vidékén (Mesopotamia) laktak, az Istent nyolcágú csillaggal * rajzolták ki s *An*-nak olvasták. Az ég szellemét értették alatta. Az olvasó két érdekes dolgot vesz észre, egyiket azt, hogy az égi jelt kimetszeték egy kis képben s a másikat azt, hogy az *abc* első betűjével s a mi Isten-nevünk utolsójával jelölték meg. De azt is észre kell venni, hogy a két betűs név egy egyszerű kép leolvasása, a kép pedig egy égi test: egy csillag utánzata.

Vegyük ide azt is, hogy a sémi népek egyik őse, az assyrok, az istenök nevét ugyanebből a névből formálták. Lett belőle *Anu*. Ők már az eget, az istenek atyját értették rajta. Művészi hajlandóságaikat követve megkésztették a szobrát, melynek emberfeje, emberalakja, sasszárnya van. Arra ezuttal nem térhetünk ki, hogy az istenképen a gondolkozó, okos ember és a gyorsaság kifejezője, a szárny, miért szerepel.

De egy lépéssel tovább megyünk és vizsgáljuk az első betűt *A*. Ez bizony meglehetősen merev, mondhatnók goromba alak, de ha kellő bizalommal foglalkozunk vele, nem olyan háládatlan. Ha a keresztmetszőjét elhagyva lefektetjük: , a végtelenségig növekedés jele. Ha egy függéllyessel keresztül metszük, jelzője lesz Harpokrates (Horus) istennek, akit a zsidó iratok Alfa és Omega néven emlegetnek. Ezzel már rábukkantunk a görögökre, akiknél az Alpha (A) szerepel s aki megfelel Alpha-istennek (máskor Hermes).

Itt már nem szabad megállanunk, miután tudjuk és tudnunk kell, hogy az Újtestamentum titokzatos könyvében (a Jelenések könyve) ezen a néven nyilatkozik meg a Mindenható: Én vagyok az Alfa és az Omega, kezdet és vég, ezt mondja az Úr, aki van, aki vala és aki eljövendő, a Mindenható. Jel. I. 8. II. v. ö. XXI. 8. XXII. 13.

A bibliai tudomány a Jelenések könyvét Kr. u. 70 körül írott műnek tartja. Nagyon fantasztikus észjárása, titokzatos, burkolt s mégis képes és illusztrált írása van ennek a nagy I. tónak. Ő az eget és a földet benépesíti olyan lényekkel, amilyenek soha sem voltak és nincsenek. Neki öröme telt abban is, hogy ezt az egyszerűnek és jelentéktelennek tetsző betűt (A) felöltöztesse az isteni dicsőség ruhájába.

Mit jelent ez? Azt, hogy a kereszténység kezdetén ott vagyunk, ahol a hitélet kezdetén voltak: az istent kézzel fogható és szemmel látható módon ábrázolják.

Azt csak mellékesen említjük meg, hogy a héberek az első betűt (א) ideograf betűnek tekintették s azt tartották, hogy az ökör vagy bika képéről van rajzolva. Ők az első szám (1) s az ezer (א) jelzésére is használták.

Nem fölösleges tudni azonban, hogy Egyiptomban a bika (Apis) egyik főisten képe volt, de az is igazolható, hogy a zsidók imádták isten gyanánt. Sajátságos, hogy éppen *Aaron*-nal, akit a papok nemzetsége fejének mondanak, követteti el a biblia azt a

nagy bünt, hogy aranyból öntet bika (ökör) bálványistent s oda aúja a népnek, hogy imádja.¹ A bika és borjú-isten imádásnak ennél sokkal határozottabb bizonyága a Hoseas próféta kitörése (8_v): Utálatos a te borjúd. Beth-Aven borjúi miatt aggódnak Samaria lakói (10_v).²

A nemzeti istennel szembe fölállított két borjú-bálványt Jeroboám király s azt mondja: sok néktek Jeruzsálemben felmenetek, imhol vannak a ti isteneitek, óh Izrael, akik téged kihoztak Egyiptom földjéből. (I. Kir. 12. 28) és egyiket helyezteté Dánba, a másikat Béthelbe.

Az idegen isteneknek azért hódol II. Jeroboam király, mert keresi a szomszéd népek barátságát, ellenben védekezik a déliek ellen, akik Jeruzsálem központ körül csoportosultak, új királyt választottak, aki a próféta tanácsára hallgat s a Jahveh-isten szolgálatában marad.

Egy lépéssel tovább a B-betűvel találkozunk. Ennek is van története, ámbár, sajnos, többi társával együtt, nagyon keveset tudott megőrizni ősi jellegéből. Jóval közelebb van az emberhez mint az A, mert házat jelent (בית), de állandóan kapcsolatban van a szenthelyekkel: Béthél = istenháza, ahol a hagyomány alapján Ábrahám sátora, oltára és a szentély állott s a hova templomot is építettek. Talán legnevezetesebb a judai kis Bethlehem, ahol a Messiás bölcsőjét keresik.

Volt az ős hébereknek egy rokon fajuk, a Markomannok, kiknek az ABC-je fönn maradt. Ebben a B-nek Bérith a neve s ez talál a héber Berith szóval, a mi szövetséget jelent. A nyelvészek rokonságba hozzák a germán Braut szóval, amely szeretőt, feleséget, szövetségest jelent. A héberek az Istennel kötöttek szö-

¹ Renan, Maspero és még mások is azt tartják, hogy a hébereknél a borjú imádása az egyiptomi Apis imádásának utáizata. Ezzel szemben Benzinger a kanaani Baal képenek mondja, ami sokkal valószínűbb. אֲבִיר a borjú bálvány neve nem szerepel az istennevek között.

² Bővebb tájékozás okáért bemutatjuk az A néhány régi alakját. Az arabok megelégesznek egy egyenes vonallal: 1 vagy |, a samaritánusok א a egy egyenlőszárú háromszögre meg ráállítanak két kis vonást, a főniciaiak balra dűlve < egy villával átszúrják s az őshéberék is ezt mivették. Az uncialis betűk között használt A ebből a három vonalból stilizálva képződik א úgy hogy jobbról is. balról is melléje állítanak egy ferde vonalacskát támasztónak. A khinai föl állítja א, thyennek olvassa s az eget érti rajta.

vetséget, melyet a prófétai tanítók örök szövetségnek neveznek. Az eszmék fejlődése rendjén igen nagy súlyt helyeztek a zsidók Istennek velök kötött szövetségére. Ebből fejlődött a kiválasztott nép, isteni nemzetség büszke fogalma.

Lehetne erről a girbe-görbe betűről még sokat mondani, mert hisz a régi írásokban egy egyenes | vonalra két > háromszög tapad s különösen a görög kodexekben sokszor találkozunk vele: ▷. Akinek kedve tartja, szemlélheti benne a szilárd oszlopot, amely mindent elbir, az ősi időben a sátor első oszlopát, azután észreveheti, hogy három háromszögből áll, de ezt mi rábizzuk az olvasóra, hogy még csupán egy betűt vizsgáljunk meg: a végtelenség jelzőjét: ○, vagy ha úgy tetszik, ennek párosát: ○○ a szemképét melyet a héber sokkal megfelelőbben rajzol ∩, mert ő a szem gyökereit is hozzá veszi. Ősi formája a felül nyitott ◡ volt.

A szem nagy jelentőségéről fölösleges sokat beszélni. Majdnem közszó: a szem a lélek tükre. Egyik próféta azt mondja: az ember szeme Jahveh. (Zak. X. 1 héber szöveg.) A szem lát, a szem ítél, a szem beszél. Aki az Isten szemei előtt jó, — az héber fölfogás szerint — boldog. Aki valakinek szeme előtt van, annak jól van dolga.

A szem az arcon legtöbbet jelent, tehát aki szembe néz valakivel, az arcába néz. Az Isten szeme lát, az Isten mindent lát. Aki Istennel szembe néz, a legnagyobb kedvezményben részesül. Csak kiválasztottak jutnak ilyen szerencséhez. Közönséges ember nem nézheti meg Istent, mert meghal.

Ebből a pár kifejezésből azt a következtetést vonjuk le, hogy a szemről alkotott fogalmak állandóan hullámoztak. A régiek elnyelték az újakat s megfordítva. A héber szemkép mellett érdekes a görög és a rokon népeké s mind azoké, akik innen szereztek. A tiszta kör ○ az omikron, a termékenység jelképe volt, az ∞ egyenlő volt ◉-val és ez ◊-val. Régen ops, ábrázat volt az ◊ jelentése. Ω = uranos, vagyis ég. Az égnek tükre volt Okeanos, a világtenger. Egy lépéssel tovább jelzik vele az üreget, barlangot s később a lakóházat (οἶκος).

* * *

Az olvasó ne tekintse fölösleges elkalandozásnak azt, amit a betűkért megtettünk, mert mindig a magunk körében, a vallás forrásai körül jártunk. Meggyőződünk, hogy egy hajszál sem választja el a betűt a gondolattól, az ábrázolást a hittől. A kettő egy dolognak a megmutatása más meg más módon.

Ezzel a nagyon egyszerűnek látszó eljárással beletekintettünk a mai kor mindíg gazdagodó tudományába: az összehasonlító vallástudományba, amely nehéz földadatai megoldására máris sok, eddig ismeretlen eszközt föl tud használni. Mi a nyelvtudományt és az ősköri művészetet vettük segítségül.

A hollandusoké a dicsőség, hogy ők már 1871-ben tanszéket nyitotak művelésére a leideni egyetemen és ez egyetem egyik kitűnő tanárának az érdeme, hogy ma már szélében művelik a *hierographiát*, melynek földadata a szent dolgok történelmi leírása, a *hierologiát*, melynek földadata a teológiához alapismereteket szolgáltatni és megmutatni tudományos értéküket. Nem kevésbé fontos a *hierosophia*, ami már bölcselmi uton vizsgálja azokat a mélyen fekvő okokat, melyek a vallásnak különböző tüneteit és cselekedeteit létrehozták.¹

Nagyon érdekesnek találom, hogy a keresztény számítás előtt 3—4000, vagy talán még több idővel keletkezett és korunkban megismert vallásokban az emberi vizsgáló elme ugyanolyan eljárást követett, amilyent ma a modern tudományos vizsgálódás. Mindent a megismerésre és a tudásra alapított. A tudást tartotta legértékesebb isteni adománynak. Minden tudás isteni eredetű, mondja dr. Jeremiás leipzigiegyet. m. tanár. Az isten jelentette ki az embernek, amit tudnia kell róla — mondja a mi szentírásunk.

Mikor az istenek még az emberek között jártak, tehát velők nagyobbára egyenlők voltak, a héberek istene nem akarta megengedni, hogy a tudás fájáról egyenek, mert félt, hogy vele egyenlővé lesznek: „olyanok lesznek, mint az Isten: jónak és gonosznak tudói“. (1 Moz. 3.₅)

Ez a fölfogás Kr. e. a 9-ik vagy 10-ik százban szerepelt s nagyon messze esik a babiloniak fölfogásától. A babiloniak istenőket (Ea és Ea-Oannes) a bölcsesség és művészet istene gyanánt tisztelik, mert ez a lény az embernek adta a betűk ismeretét, a tudományokat és sokféle művészetet s megtanította őket várostelepítésre, templomalapításra, törvénykihirdetésre és földmérésre... s mindazt, ami a művelt élthez kívánatos, megadta.²

Mikor a teremtmények megkapták neveiket — mondja a babiloni teremtés leírása:

¹ Ezt az osztályozást gróf D'Alviella állította föl.

² Berossus után idézve *Altorientalische Texte und Bilder* 38.

Ea meghallotta, a szíve örvendett s megengedte, hogy

Ő, akinek atyái előkelő nevet adtak,

Ő neveztesse az én nevemről Ea-nak,

Ő vegye birtokába minden én hatalmi eszközeimet,

Ő neveztesse minden én elnevezésemmel.

Az ember ezt tartsa meg és a korábbi dolgokat is lássa meg,
Vajha a tudós és a bölcs szerkeszteni össze!

Az apa adja át fiának és tanítsa meg rá

Az őrizők és az őrizettek fülei hadd nyiljanak meg!

Az őskori fölfogás azt tartotta, hogy a Bölcseség az Oceanból kelt ki: amikor az ős lények még nem voltak, én Bölcseség akkor születtem . . . amikor ő (a teremtő) a tengernek határt vetett, amikor a föld erősségeit megerősítette, akkor én (Bölcseség) mint mesternő mellette voltam.¹

Ea isten az ősembert megteremtette és fölruházta isteni teljes hatalommal . . . és adott neki bölcseséget.

Az istenek olyanok voltak, mint az emberek. Ez két dolgot jelent. Azt, hogy az ember mindig a szükségének megfelelő istent választotta, az istent a maga képére alkotta és azt is, hogy az istentől megkövetelte, hogy szolgáljon neki, ezért ő kedvébe járt istenének a kívánatos áldozatokkal. Milyen marógúnnyal mondja az egyik próféta: népem az ő bálványát kérdezi és az ő pálcája mond neki jövődőt . . . ezüstjükből, aranyukból bálványokat formáltak, csak azért, hogy semmivé legyen. (Hos. 4.¹². 8.⁴.) a Baálok-
nak áldoztak és a bálványoknak füstöltek (H. 11.²). Széllel táplálkozik Efraim és fut a keleti szél után. Mindennap szaporítja a hazugságot és a sanyargatást és frigyét szereznek az Assyruossal és Egyiptomba visznek olajat. (H. 12.¹.)

Nagy politikai jelentősége is van az ilyen kifakadásnak, de bizony a vallási veszedelem is teljesen megokolta. Valósággal szédületes az a zaj, lárma, átok és szitok, amit a nemzeti isten hívei, a próféták, papok, látók, írók és törvényadók az idegen-istenekkel kacérkodó fejedelmekre, gazdagokra, férfiakra, nőkre s az egész népre zúdítanak. A keleti gondolkodás és szólás természetes egyszerűsége és nyíltsága nem válogatja a szavakat. De volt is okuk rá, mert Babilontól, Assyriától, Damaskustól és Phöniciától özönlött be a tudomány, a művészetnek különböző fajai. Az északi nagy-

¹ Idézve: Das alte Testament im Lichte des alten Orientes. p. 43.

hatalom eszköznek használta föl a kis Izraelt a déli nagy ellenféllel, Egyiptommal szemben, ő pedig viszonzásul kedveskedett neki azzal, hogy közös vámterületet tartott fönn vele és nemcsak bebocsátotta az északiak csinálmányait, hanem iemplomaiban helyet adott isteneinek, bibliájában mythosainak és vallásának.

Babilonban és Assyriában gazdag a föld, bő a termés, nagy és hatalmas úr a király, kinek módjában áll, hogy mindent istennel lásson el.

Csak nem régen került napfényre a Kr. e. 2300 esztendőből a most már világhírű babiloni király Hammurabi törvénykönyve. A napisten Marduk választja magának királyul Hammurabit a népek vezetésére, az ország sebeinek beheggesztésére, aki igazságot, jogot tett az ország szájába, a nép javát mozdította elő. Maga az Isten, Marduk, is éppen mint székhelye Babilon, a király hősiességének köszönik nagyságukat. Az őskor királya nem vallást, hanem Istent választ családjának s annak szerez dicsőséget. A király tudja, hogy e nagy Isten kedveli őt, mert ő még más Isten templomában is megemlékezik róla.

Marduk ereje és hatalma kiterjed mindenre

Babilont kedveli Marduk, ezért ékesíti föl a királyt.

A király és istene szolgálatába szegődik a művészet. Az istent Mardukot, királyt megillető fényes, díszes ruhába öltözteti, arcát a férfierőt kifejező fodritott szakál és vastag bajusz, erős szemöldök, a messzelátó nagy szem, a mindent halló megkétszerezett fül ékesíti. Fején tollkoronával díszített süveg. Földig érő szűk palástján egymásra támaszkodó rozetták és csillagok diszelegnek, jobbkezében íjj, a balban pálca és gyűrű. Lába alatt a tenger vize színén a kigyógriff fekszik. Máskor trónján ül és kezéből nyújtja a törvényt az előtte álló királynak. Ugyanő mint Napisten ül az égi trónon s körülte foglalnak helyet a hold és Venus csillag. Ugyanez az Isten Shamas néven is szerepel. Assur városban van iemploma. Itélő bíró nemcsak emberek, hanem istenek fölött is, akit így dicsőítenek himnuszokban:

Az emberek törvényét te intézed,

Te az égben örökké igaz vagy,

Igazságos a te ítéleted az egész világ iránt.

Te tudod, mi igaz, te tudod, mi hamis.

O Shamas! te az egész világnak főbirája, nagy ura vagy!

A teremtés ura, a világ kegyelmesse vagy te!

(Mardukot megelőzte Bél, aki a Bölcseségből származik.)

Ezek mind magas rendű isteni lények, de meg vannak ellenfeleik az alvilágiak is, akik a rosztat, a sötétséget, a pusztulást idézik elő: Filistea és Fenicia városában egy rút nagy légy, Kanaanban: Moloch és a Baalnak számos válfaja.

És mindezeket kedveli vagy féli a nép. Áldoz nekik mindenkor és mindenütt s bizony nemcsak az ősrégi időkben, hanem a rendezett királyságban is. A nemzeti Istenhez csak a választottak hűségesekek. A 9-ik százban törvényt készítenek s jóval inkább érdeklők a szociális kérdések, mint a vallásiak. Istenükről csak elvétve szólnak, holott mily zseniálisan oldja meg a nagy kérdést emitt is a próféta: éppen mint fenn Babiloniában, itt is az Isten, a Jahveh, leszáll égi trónjáról a hegyre s a Mózes kezébe adja a törvény tábláit. A hagyomány szerint ezen volt megírva a tízparancsolat, de lám mi történt, midőn a törvényadó meglátja, hogy az aranyborjút imádják s akörül táncolnak, földredobja és darabokra töri a táblákat. Átok kél ajakán, mert keménynyakú, istentelen, gonosz ez a nép. Sorsát nem kerüli el, mert az északi nagyhatalom lejő és én lenyomlak titeket, mint a szekér lenyomja a kévékkel teli szérüt.

Nemzeti isten, nemzeti törvény kell nekik, mert csak ez mentheti meg. Háromszáz esztendeig vergődik a törvénytelenység és istentelenység zajongó tengerén. A nemzet jobbjai: a próféta iskola fáradhatlan buzgalommal hirdeti a megtérést, az igaz istenhez szeretettel és bizalommal ragaszkodást.

Meglepően szép gondolattal törvényt formálnak a nemzet javára s az egy Jahvé tiszteletére. Kiemelik a vallást a napi élet szűk keretéből: csak ezen a helyen, az én szent helyemen imádjatok, ide hozzátok fel áldozataitokat, de ne az állatok kövérjét, ne is a ti gabonátokat, se mustotokat, hanem szíveteket. Csak a tiszta szívben, csak az igazságban gyönyörködőn, mert Isten vagyok és nem ember, igaz bíró, szíveknek és veséknek vizsgálója (Jer. XI. 20). Halljátok meg az én szómat és cselekedjétek mindazokat, amiket én parancsolok néktek és népemmé lesztek, én pedig istenetekké leszek nektek, beteljesítem az esküvést, amellyel megesküdtem a ti atyáitoknak, hogy nekik adom a tejjel és mézzel folyó földet.

Pusztára pusztíttátok el mindazokat a helyeket, ahol azok a nemzetek, akiknek ti urai lesztek, szolgáltak az ő isteneiknek a magas hegyeken, a halmokon és minden zöldelő fa alatt. Rontsátok el azoknak oltárait, törjétek össze oszlopaikat, tűzzel égessétek meg Asheraikat és vagdaljátok össze az ő isteneiknek faragott képeit.

Ti a ti isteneiteknek fiai vagytok és megáld téged istened minden munkádban. (Deut. XIV.) Székhelyéről lenéz a föld minden lakosára. Ő alkotta mindnyájok szívét és jól tudja minden tetteket. (Zs. 33. 15. 16.)

Boldog az a nép, amelynek Istene a Jahveh, az aki van, boldog az a nép, melyet örökségül választott. (Zs. 33. 13.)

* *

Hálát adok neked tiszta szívből, hogy megtanítottál engem a te igazságod ítéleteire és nem hagytál engemet a sötétségben, hanem megvilágosítottad lelkemet égi világossággal, hogy lássam azokat, amik voltak és megújítsam azokat, amelyek régen elavultak és szerezzek belőlük tanúságot magamnak és mindazoknak, akik éheznek és szomjuhozzák az igazság világosságát!

Az Andesek Krisztusa.*

Perczelné Kozma Flóra.

Szinte áhitatos megilletődés foghat el bennünket, midőn a mai háború-hírektől izgalmas, lázongó, örökösen tülekedő és egymáson nyereszkedő világ közepette ráesik pillantásunk erre a Krisztus-szoborra, melyet bátor vagyok — Szamosi Soós Vilmos szobrász művész úr kitűnő másolatában — a tisztelt hallgatóságnak bemutatni.

Dacára materialisztikus és a keresztény eszmét leicsinylő, állítólag «túlhaladt» korszakunknak, merem állítani, hogy nem tudunk és nem fogunk tudni soha felemelőbb és nagyszerűbb benyomást nyújthatni éppen e cinikus világ számára, mint amilyent ellensúlyozásul egy tipikus és kifejező Krisztus-alakkal nyújthatunk. Ábrázolja ez akár az áhitatos rajongás isten-emberét, — akár a tudományos higgadtság felekezeti ségen felül emelkedő *isteni* emberét.

De az összes Krisztus-alakok közül a legfenségesebb e most bemutatott szobor, mely a Cordillerák legmagasabb csúcsán áll, — hogy Chilét Argentina köztársaságtól elválassa — 3900 méter magasságban a tenger fölött és (jól méltóztassanak a mai véres korszakban megjegyezni) *e két köztársaság feleslegessé vált ágyuinak bronzából* készült.

Szédületes magas és meseszerű — a mai viszonyok között — még gondolatnak is, hát még ha egy francia füzetből, mint tényállásról győződünk meg róla. E szobor előtt el kell némulnia korunk mindenre kiterjeszkedő —

* A szobormásolat bemutatásakor a budapesti Dávid Ferenc Egyesületben tartott felolvasás.

már szinte unalmassá és közönségessé vált — skepticizmusának, mely szerint soha semmi rosszon változtatni nem lehet: mert szentesített és megpecsételt öldöklések, erkölcstelenségek, lelkiismeretlenségek stb. «mindig voltak és mindig lesznek». Szánalmas, de éppen ennél fogva nagyon elterjedt és lépten-nyomon citált felfogás! Valamint e gyönyörű és szent tényállásnál fel kell függeszteni az örökös keresztény vitát is. Mindegy itt, hogy e fenséges modell tulajdonképpen a teológia «logos»-a-e, vagy a realisabb gondolkodás béke apostola; elég, hogy Jézus szobra *egyetlen egy helyen* legalább az emberiség igazi békéjét és igazi szeretetét jelképezi!

*

A XIX. század utóbbi hatvan éve alatt, Chile és Argentina gyakran háboruskodtak egymással; és miután a háború szüli az elkeseredést és gyűlöletet, melyek ismét újabb háborúk előkészítői, e két nép javíthatatlan ellenség gyanánt gyűlölte egymást. Különböznél is kívánta ezt a «nemzeti becsület» és méltóság. Régebbi határozat szerint a közöttük lévő határvonalat meg kellett húzniok s e fölötti viszálykodásuk könnyű ürügyül szolgált nekik, hogy szabad folyást engedjenek haragjuknak. 1900 elején tehát, állig fegyverkezve, ismét háborúra készültek; országaikra új adókat vetettek ki, hadi készletük kiegészítése céljából s azzal dicsekedtek, hogy épp oly tökéletes, óriási páncélos hajókkal bírnak, mint amilyenekkel a régi, óvilágbeli civilizált birodalmak. Csak arra vártak még, hogy hadseregük teljes számú legyen, hogy aztán egymásra üthessenek, midőn 1900 husvétján San Juan de Cuyo püspöke, Mgr. Benavente, Buenos Ayresben tartózkodva, a szent hét szertartása gyanánt tüzes felhívást intézett az argentinaiak keresztény érzületéhez a béke érdekében s azon óhaját fejezte ki, bárcsak egy napon Krisztus képmása lenne elhelyezve a két országot elválasztó hegylánc csúcsán, mely örökre megszüntetné egymás gyűlöletét s öldöklését. Felhívására az Andések másik oldaláról Chile püspöke, Mgr. Jara felelt; a két prelátus kezdte bejárni országát és hirdetve a békét és ki-

engesztelődést, járt városról városra, faluról falura, nagy tömeg által hallgatva. Kezdetben csak a papság és a nők pártfogolták őket, de lassankint a férfiak is hozzájuk csatlakoztak. Mindenfelől kérvények érkeztek a parlamenthez és a közvélemény hatása alatt a két kormány kénytelen volt egy tartós béke alapjának együttes tanulmányozását megbeszélni egymással. Az első szerződés a határ feletti viszályt az angol király ítélete alá rendelte, a lehető leggyorsabban megérkezett ítélet mindkét nemzetnek egyenlő részt juttatott a kérdéses kerületből. Megelégedve az eredménnyel és valami ellenállhatatlan érzéstől ösztönözve, a két kormány 1903. év június havában szerződést kötött (ez az első szerződés a világon, mely nem tartalmaz semmiféle kikötést), mely szerint kötelezik magukat, hogy öt év tartamára minden közöttük felmerülő viszályt *ítélő bíróság* alá fognak vetni. Azonkívül megegyeztek abban, hogy hadseregük egy részét felosztatják, munkában levő hadihajóik készítését abbahagyják és megkisebbitik hadseregük számát, hogy az csupán mint nemzeti rendőrség működik és hadihajóikat eladták vagy kereskedelmi hajókká alakították át. A chilei nagy fegyvergyárból ipariskola lett és a megmaradt eddig hadügyre szánt pénzüsszeggel közhasznú dolgokat létesítettek: pl. óriási gátat építettek Valparaiso kikötőjében, az Andeseket vasútvonallal szelték át (Chile fővárosa tehát ma 18 órányira van Buenos Ayrestől); utakat terveztek, számtalan egészséges és kényelmes lakóházat vagy kórházat építettek stb. De az anyagi jólét növekedésénél nem kevésbé értékes eredmény az a változás, mely a két ország lakóinak kölcsönös magatartásából eredt, és ama barátság, jóakarát és bizalom, mely a régi ellenségeskedést felváltotta.

Hasonló szerződést kötöttek a legfőbb nemzetekkel is, s így gyakorlatilag megvalósították a béke eszméjét: «ne az erőhöz folyamodjunk, de azon ítélőbírósághoz, amely az internacionális összeütközések elintézésére és megszüntetésére alakult».

Most még azon óhajnak kielégítése maradt hátra, melyet 1900-ban Mgr. Benavente fejezett ki, t. i., hogy *bár*

egy nap Krisztus uralná a két kibékült nemzetet. Ez eszmének kivitelét egy nő, *Senora de Costa*, a Jézus Anyja Szövetségének elnöke kezdeményezte. Ezen egylet közreműködésével gyűjté egybe a szükséges összeget és midőn 1903. év május havában Chile képviselői Buenos Ayresbe érkeztek az Argentina köztársasággal kötendő békeszerződés végleges aláírása végett, megmutathatá nekik Krisztus szobrát, melyet e város fegyvertárában az immár felesleges ágyuk bronzából készíttettek. A szobrot a buenosayresi Lacordaire kollégium udvarán helyezték el; most már csak rendeltetési helyére való elszállítása (3900 méter magasságra a tenger színe fölött) maradt hátra; ezt a kormány vállalta el. Először vasúton vitték Mendozaig, innét ágyutalpon azon csúcsig, melyen aztán felállították. Midőn az út használhatatlanná vált már az ösvérek számára, melyeket a szakadékba való lezuhanás veszélye fenyegetett, a tengerészkatona húzták tovább kötélén. A felszentelés 1904. március 13-án ment végbe óriási tömeg és mindkét ország lakossága jelenlétében. Chile lakóai argentinai területen, ez utóbbiak viszont Chile földjén táboroztak. A hegyek visszhangozták a katonazenekar harsogását, az ágyu is dörgött, de békét és nem háborút hirdetve! Azután a legünnepélyesebb esendben leplezték le a szobrot. Midőn a nap lenyugodott, a szertartás megható imával végződött, melyben a két kibékült nemzet kérte Istenét, *hogy e föld minden nemzete kövesse egy napon az ő testvéries és szeretetteljes határozatukat.*

A szobor a következő felírást tartalmazza: «Előbb dőlnek romba és lesznek porrá e hegyek, semmint Chile és Argentina köztársaság lakói elfelejtenék azon ünnepélyes fogadalmat, melyet Krisztus lábainál tettek egymásnak».

*

Ime a vallás igazi rendeltetése!

Ime a bűnös, lelkiismeretlen vagy legjobb esetben közönyös és passzív szerepet vivő sáros földtekének egy párányi fehér hajléka.

Soha nagyobb áhitattal, de egyúttal soha nagyobb fáj-

dalommal nem szemlélhetjük e legendaszerű szobrot, mint éppen napjainkban! Nem tudom, mire ezen sorok esetleg nyomtatásban látnak napvilágot, nem folyik-e már nagyban a csatatéren testvéreink vére. Testvéreink! Vajjon a XX. században még mindig csak *hazánkfiait* értjük-e ezen elnevezés alatt? Vajjon nem vagyunk-e még elég érettek arra, hogy a régmúlt idők kulturproduktumát: a fizarancsolatot és a 2000 év előtt élt világpróféta humanitását és béke-eszméjét megérthessük?!

Mindenütt csak kötelező haladásról és fejlődésről halunk. Mikor érünk hát vissza a Mózesek és Jézusok haladásához?... «Ne ölj»... Akkor ismernek meg benneteket, hogy tanítványaim vagytok, ha egymást szeretitek».

Tehát ne csak «nemzetünk, fajunk vagy vallásunk fiait» kiméljük és szeressük, hanem egyszerűen «ne ölj» és «... egymást szeressétek».

Ebben az ősz egyszerű mondásban rejlik az egész, sokat hangoztatott jövőnek szédületes magas és haladásnak szolgáló programja! És nekünk mégis mindig új próféták kellenek, anélkül, hogy a régieknek soha meg nem testesedett igazságait, igazi haladást szolgáló eszméit, kulturgondolatait valaha követtük volna. De ha esetleg e nagy prófétáinkra is ragadt valami koruk elfogultságából, tévedésből bizonyos, hogy ahhoz még ma is vagy görcsösen ragaszkodunk vagy kárhozhatólag folyton ezen rágódunk

Pedig ezen ősz próféták igazságainak befogadása lesz haladásunkban az első komoly, *előre* tartó lépés, mely a temérdek céltévesztett, ultramodern irány között az ősi igazságokból fakadó igazi haladást is megteremti majd!

A mostani kri'ikus viszonyok között Amerika szabad-
elví templomaiban egyre-másra tartatnak a békeprédikációk. Csak legközelebb is Suttner Berta bárónő — mint a hogy a Friedenswarteből értesülünk, — három protestáns templomban tartott Chicagóban, óriási közönség előtt békeelőadást. Az unitarizmus halhatatlan lánglelkű apostola, örökös szellemi vezetőnk: *Channing* hatalmasan küzdött a háború eszméje ellen. Már 1816-ban Bostonban, a congregationális egyház lelkeszeinek évi gyűlésén egy fen-

ségesen magas szárnyalású békeelőadás végezetéül a következő hatalmas dikcióval buzdította az Isten szolgáit a béke melletti nemes harcra:

«Vajha a keresztény papok nagyobb világossággal és határozottsággal, mint eddig, iparkodnának feltüntetni a kereszténységnek békés és jóakaratu szellemét. Ennek a szellemnek, testvérim, a mi egyházi beszédeinkben éppen azt a helyet kell elfoglalni, amelyet urunk evangéliumában foglal el. Ahelyett, hogy egyéb tárgyak közé rejtve maradjon, a keresztény kegyadományok és erények élén kell állnia; s mint vallásunk *életét* és *lényegét* kell hirdetnünk. Meg kell az embereknek tanítanunk, hogy, a szeretet nagyobb, mint a hit és a remény; hogy Isten maga a szeretet vagyis a jóindulat; hogy a szeretet az Isten lényéből az emberi léleknek adatott legtündöklőbb adomány. Tanítsuk meg az embereket, hogy a keresztényi jóindulatnak sajátja, hogy, mindenüvé eláradjon, mint az ég világossága és esője s hogy vessék meg azokat a határokat, amelyekkel folyamok, hegyek és tengerek a népeket megszagatják s hogy minden emberi lényt, mint testvért öleljenek. Ne feledjük el, hogy beszédünk csak annyiban evangéliumi, amennyiben ez a végnélküli szeretetet ajánlja és ébreszti s a mi hallgatóink csak úgy és annyiban keresztények, mennyiben a békességben és jötevésben örömeiket találják.

Fájdalmas igazság, de még sem szabad elpalástolnunk, hogy az evangélium békeszerző befolyását nagy mértékben gátolja az a hajlandóság, mely minden időben, különösen a keresztény papok között túlnyomó volt, hogy *igen nagy súlyt helyeztek a keresztény felekezeteket egymástól megkülönböztető hitcikkelyekre s válaszfalakat húztak a különböző hitközségek között*. El kell pirulni a Krisztust követőnek, ha meggondolja, hogy a türelmetlenség és üldözés szelleme egy vallásban sem dühöngött kegyetlenebbül, mint a szelid és megbocsátó Megváltó evangéliuma alatt. Keresztények párologtatták a földet vértől és visszhangoztatták szidalmaktól és vádaktól. Csodálkozhatunk-e tehát, hogy a háború szelleme, mely magában az egyház szívében ápolásban és táplálásban részesült,

folytonosan dühöngött a népek között. Ha a kereszténység igazi szellemét csak fél akkora buzgalommal kötnék az emberek lelkére, mint amennyit kétes és vītás hittani tételekre pazarolnak, a közérzületet és közös munkásságot Krisztus minden követőiben, minden népeknél rövid időn előidéznék, aminek a béke előállítására és megszilárdítására az egész világon legáldásosabb befolyása lenne. A tudományos műveltség előhaladásának és a kereskedelem elterjedésének következtében a keresztények a földteke mindkét felén egymáshoz sokkal közelebb vannak, mint bármely korábbi korban, és a vallásos rokonérzelmek alapult közlekedés immár lassanként az egymástól távolabbi országokat is összeköti. Mily hatalmas eszközt ad ez az egyesítő kötelék a papoknak és a béke barátainak kezébe! *Nem kell-e megragadnunk a kedvező pillanatot, hogy mindenik világrészben minden kereszténynek szívére kössük, hogy hűség és engedelmisség első kötelességök a szeretet?* Nem kell-e arra tanítanunk őket, hogy útalattal és irtózással tekintsenek a háborúra, amely ugyanazon megváltónak követőit egymással ellenségesen szemben álló zászlók alatt a csatatérre hívja és arra ösztönzi, hogy kezeit egymás vérével bemocskolják? *Segéljük oda a sok nemzetiségű keresztényeket, hogy a béke ügyét egy szívvel és szájjal magokénak ismerjék, munkájuk nem lesz hasztalan az Űrban.* Az emberi ügyek csakhamar egészen más, barátságos színt nyernek. A békének előre kijelentett kora hajnalpirúlatban fog mutatkozni a világnak. A közvélemény megtisztul. Az álfény, mely a hős körül csillámlik, el fog homályosodni. A jellemnek nemesebb rendje fog magasztaltatni és terjedni. A világi országok lassanként az Isten és az ő Krisztusa országaivá lesznek.

Barátaim! Fel akartam mutatni azokat az okokat, amelyek a háború mellett fel szoktak hozni; de nincs időm reá. Engedjétek meg még kifejeznem csak azt a reménységet, hogy a háború melletti szokásos védőbeszéd, mely szerint azért tartják szükségesnek, hogy a bátorságot, tevékenységet és az emberi léleknek más nemes tulajdonságait felébressze, az emberszeretet és béke barátaiban meg-

cáfoltatást találанд. Nyilatkoztassátok ki életetek és tetteitek által, hogy nektek a pokol eme tűzvészére nincs szükségetek, hogy kebletekben hősiés elhatározást élesszen. Nyilatkoztassátok ki, hogy a *békeszeretet szelleme nem rokon-egy a szelid és gyenge jellemmel*. Bizonyítsuk be, hogy a *bátorság, melyről azt hitték, hogy csak a vad harctéren virágzik, békeszerető szívben sokkal dicsőbben, magasabban, sokkal szilárdabbá és állandóbbá növekedhetik*. Mutassuk meg, hogy nem a félelem, hanem egy erkölcsi elv tett minket a háború ellenségeivé. Derült kedéllyel és örömmel siessünk csatlakozni az emberszeretet minden oly vállalatához, amely merészséget, önfeláldozást, s a fáradalomnak és munkának készséges elvállalását követeli. Illik hozzánk, hogy rendületlen és soha nem lankadó elhatározást mutassunk, de nem a végre, hogy halált és pusztulást dobjunk a világba, hanem, hogy Istennek és az emberiségnek szolgáljunk; az emberek nyomorait enyhítsük, az igazságot és az erényt terjesszük, s különösen, hogy a háborút ostromoljuk. Krisztus tanításainak sok vértanúja volt. Legyünk mindig készek, hogy vértanúi legyünk a kereszténység szellemének, a béke és szeretet elhanyagolt, üldözött lelkének. Jobb szolgálatban nem élhetnénk; jobb ügyért nem halhatnánk meg. Krisztus ügye, a mindenható jószág gondviselése és támogatása alatt arra van hivatva, hogy az emberek szenvedésein és tévedésein, a századok szokásain és elfeledett hódítók ledőlt emlékoszlopain diadalmaszkodják.

Azt mondják, hogy a háború gyullasztja a hazafiságot; midőn hazánkért harcolunk, megtanúljuk szeretni. Igen, de az a hazafiság, melyet a háború ápol, rendszerint ál és hamis; bűn, nem pedig erény; egy szűkkeblű igazságtalan érzelem, mely arra céloz, hogy egy államot más népek megalázásával és megsemmisítésével fölemeljen. Az igazi dicső hazafi jól tudja, hogy az ő hazája, jólléte is be van foglalva a társadalom általános haladásába, s úgy is mint hazafi, úgy is mint keresztény örvend a más országok szabadságán és boldogságán és nagyon óhajtozik azokkal békés és barátságos viszonyban élni.

Nem szükséges-e, hogy a keresztények mindenütt törekedjenek kieszközölni, hogy a népek közti vítás kérdések, valamint az egyéneké is pártszenvédélytől ment békebíráknak adassanak át eldöntés végett. Ez a gondolat kivihetetlenebb-e, mint az a gondolat, hogy a vademberek csordáit társadalmi rend állapotába helyezzük? Ez utolsót már ki is vittük; fel kellene-e kétségbeesetten hagyni az elsővel?»

Íme a nagy Channing, kinek gondolatait nem csak mi, de -az egész protestánsizmus (élén Szász Károlyval és Török Pállal) a legnagyobb tisztelettel és bámúlattal citálta, azt a jézusi törekvést kötötte már 1816-ban az egyházak lelkére, melynek hatalma még az embert és kulturát pusztító ágyúkból is megváltást szimbolizáló Krisztus-szobrot tud formálni.

Azt mondják, a békemozgalom egy túlzott ideálistikus, tehát utópisztikus mozgalom. Ezt minden más intézmény aláírhatja, csak az egyház nem. Van-e a materialisztikus irány előtt nagyobb utópia a világon, mint az egyházaknak teizmusa, melyből származik a jónak és szépségnek szükségszerű diadala, az Isten országának eljövetele, az egyéniség abszolút létezése, tehát a lélek létezésének és halhatatlanságának metafizikai logikán alapuló hite! Bátoran állíthatjuk, hogy sokkal közelebb áll a békemozgalom az ideális alapon álló egyházak tanához, mint a pessimista, schopenhaueri filozófián felépült materializmushoz.

Ezt a világot nemcsak pusztán a munka száraz, ideálistikus nélküli hasznos korszaka, nemcsak a technikai vívmányok és gépek diadala és nemcsak a száraz tudomány van hivatva megváltani, ez magában véve még ekkora metamorfózisra nem is volna képes, hanem a reális, kötelező munka mellett *szükségszerűleg* egy magasabb és eszményibb világnak kell végre bekövetkeznie!

A szabadelvű egyházaknak — bár nagy tiszteletben tartják a más egyházak szimbólumait — nincsenek szobraik és képeik. S miután mélységes Jézus-tiszteletük dacára, — vagy talán éppen ezért — teológiájuk a régi dogmáknál reálisabb és racionálisabb alapon áll, szeretik őket Krisztustagadó, prózai egyházaknak nevezni!

Kérjük az Istent, hogy úgy az ó-, mint az újnak nevezett világrészben bizonyítsák be azon ambiciózus törekvésüket, mely korunk összes tragikus tévedéseit éppen egy magasabb és eszményibb világnézetté szeretné átváltoztatni, s ezáltal a *legideálisabb jézusi képmást, az igazi modern Krisztus-szobrot az emberiség lelkében kívánja felállítani!*

Egyházunkra vonatkozó statisztikai adatok.

A m. kir. kormány 1911. évi működéséről és az ország köz-állapotairól szóló jelentéséből és statisztikai évkönyvéből.

E jelentés szerint az unitáriusok létszáma a népszámlálással 1910. év végén Magyarországon 74275, Horváth-Szlavonországekban 21, együtt 74296, a mi az összes lakosságnak 0·4%-át teszi.

Egyházi adataink szerint ugyanakkor a lélekszám 78736, tehát 4440-nel több. Az országos statisztikai adatok szerint is 1900-tól 1910-ig, 10 év alatt a szaporodás 5728 és így egy évre 572 esik.

Hogy mennyire szétszórtva vagyunk az országban, mutatja az, hogy nincs egy vármegye is, amelyekben 74296 lélekből unitáriusok ne lennének. Tájékozásul nem lesz érdektelen azt itt feljegyezni: Baranyában 59, Pécselt 30, Fejérben 195, Székesfehérvárt 7, Győr-megyében nincs, de Győrben van 18, Komárom megyében 22, Komáromban 15, Mosonyban 5, Somogyban 104, Sopron megyében 8, Sopronban 19, Tolnában 20, Vasban 19, Veszprémben 57, Zalában 37, Árvában 5, Barsban 12, Esztergomban 10, Hontban 4, Selmecbányán 10, Liptóban 3, Nógrádban 10, Nyitrában 9, Pozsony megyében 4, Pozsonyban 16, Trencsénben 9, Turócbán 8, Zólyomban 2, Bács-Bodrogbán 48, Bajában 2, Szabadkán 6, Ujvidéken 3, Zomborban 6, Csongrádban 28, Hódmezővásárhelyt 477, Szegeden 42, Hevesben 17, Jásznagykunszolonban 233, Pest-Kiskunban 379, Budapestten 2120, Kecskemét 27, Abauj-Tornában 4, Kassán 20, Beregben 13, Borsódban 15, Miskolcon 33, Gömör és Kishont 37, Sáros 42, Szepes 13, Ung 21, Zemplén 30, Békés 893, Bihar 149, Nagyvárad 150, Hajdu 9, Debrecen 54, Máramaros 42, Szabolcs 12, Szatmár 37, Szatmárnémeti 9, Szilágy 77, Ugocea 8, Aradmegye 109, Arad 114, Csanád 118, Krassó-Szörény 142, Temes 76, Temesvár 80, Versec 4, Torontál 108, Pancsova 7, Alsófejér 1269, B.-Naszód 200, Brassó 1441, Csík 140, Fogaras 482, Háromszék 5228, Hunyad 1525, Kisküküllő 4916, Kolozs 1410, Kolozsvár 1921, Maros-Torda

7227, Marosvásárhely 667, Nagyküküllő 3222, Szeben 379, Szolnok-Doboka 223, Torda-Aranyos 9932, Udvarhely 27567, Horvát-Szlavon országokban Modrus-Fiume 4, Pozséga 5, Szerém 1, Zimony 6, Verőce 1, Zágráb 4. Hányan lehetnek a szétszórta között, akik egy egyházközségbe sincsenek bekebelezve és így az egyház terheiben egy általában részt nem vesznek.

Házasságot kötött 1911-ben 89 unitárius vőlegény róm. kath., 17 gör. kath., 184 ref., 23 ág. hitv. ev., 12 gör. kel., 430 unitárius menyasszonnyal. E szerint volt 325 vegyes házasság, összesen 785, 43·05%. Az egyházi adatok szerint csak 665 házasságkötés van kimutatva, a mi azt teszi, hogy 90 vegyes házaspár más egyházakban részesült egyházi áldásban. A kisebb felekezeteknél általában a vegyes házasságok arányszáma jóval nagyobb, mint a nagyobb felekezeteknél. Egyházunkban ez 40%-ot tesz ki, míg a református egyházban csak 20, a róm. katolikusban pedig csak 10%. A gör. keletieknél és izraelitáknál legkevesebb. A keresztény és zsidó vegyes házasságkötések száma évről-évre növekedik. Az egyenlő vallású felek között kötött házasságoknál az unitáriusoknak 100%-a, tehát mindenik részesült egyházi áldásban, míg a róm. katolikusoknak 94%, a gör. katolikusoknak 96%, a reformátusoknak 93·9%, az ág. hitv. evangélikusoknak 96·2%, a gör. keletieknek 85%-a.

A vegyes házasságoknál a gyermekek vallására nézve 6789 esetben, az összes vegyes házasságoknak 28%-ban jött létre megegyezés, a miből 1911-ben is csak a róm. kath. vallást érte jelentékeny nyereség. Kiseb nyereség mutatkozik még a gör. kath. és egészen csekély a baptista vallásra nézve, míg a többiek a megegyezés következtében mind veszítettek. Ami az unitárius vallást illeti, nekünk a 325 vegyes házasságnál a róm. katolikusokkal szemben veszteségünk 12, nyereségünk 5, marad veszteség 7; a reformátusokkal szemben veszteségünk 9, nyereségünk 2, marad veszteség 7; az ág. hitv. evangélikusokkal szemben veszteségünk 2, nyereségünk 1, marad veszteségünk 1; a gör. katolikusokkal szemben nyereségünk 1, azaz 23 veszteséggel szemben van nyereség 9; *a veszteség e szerint 14*. Az egyházi kimutatásban nyereségül van feltüntetve 2. Tény az, hogy volt nyereség nemcsak 2, hanem 9; csakhogy ezzel szemben a veszteség 23.

Szülöttek száma: törvényes 2106; ezekből 1 Horvát-Szlavonországban, *törvénytelen 350*; összesen 2456. Hogy a törvénytelen szülöttek száma ily nagy legyen, valami tévedésen kell hogy alapuljon.

Egyházi adataink szerint ezeknek száma csak 37 volt. Lehet ez is téves. De az előbbi szinte hihetetlen s ha mégis úgy áll a dolog, nagyon sajnós egyházunkra nézve. Tény az, hogy *a jelentés szerint az unitárius egyházban a legnagyobb a törvénytelen születettek százaléka: 14,3*, amelyet csak a gör. kel. egyház közelít meg meg 12,2%-kal, a többieknél mind kisebb a törvénytelen születettek százaléka.

Halottak száma 1630; ezekből 7 éven alóli halálozás 608.

Kivándorolt unitárius Németországba 1, Romániába 86, Amerikába 73, együtt 160. Visszavándorolt Németországból 2, Romániából 7, Amerikából 99, összesen 108.

Kisdedővő intézetekben és *menedékházakban* az 1910—11. tanévben gondozott unitárius gyermekek száma 935.

Elemi iskola unitárius 34. Ezekből államsegélyben részesült 33; a tanítók fizetésének kiegészítése címén 26669 kor.; tanítói korpótlék 11300 kor.; dologi szükségletekre 294; összesen 38263 kor.

A 34 iskolából 6 osztályú 21; 5 osztályú 7; 4 osztályú 5; 3 osztályú 1. *Tanulók száma: fiúk 979, leányok 861, együtt 1840.* Külön fiúiskola 1, külön leányiskola 1; fiúk és leányok együtt tanulnak 32 iskolában. Ismétlő tanfolyam van 27-ben; nincs 7-ben; tanítás folyt 9—10 hónapig 3-ban, 8—9 hónapig 18-ban; fertőző betegség miatt szünetelt legalább egy hónapig 1-ben; 8 hónapnál rövidebb ideig volt tanítás tanító hiány miatt 4-ben; későn nyílt meg 3-ban; korán zárattott be 5-ben. Egy tanítós 28; két tanítós 6; együtt 42 tanító, kikből 40 okleveles, 2 nem; mind magyar. *Más jellegű iskolában tanult 7499.* A jelentésben a mulasztott, igazolt és igazolatlan órák száma, ezekért kiszabott, behajtott pénzbírságok összege stb. is fel van véve.

Felső nép- és polgári iskolába unitárius fiú 103, leány 175 = összesen 278. *Tanítóképzőben* volt 12. *Tanítónőképzőben* 25.

Gimnáziumi tanuló a) áll. rendelkezés alatt állóban 111; b) az áll. felügyelete alatt állóban 20; c) az erd. róm. kath.-ban 12; d) auton. felekezetiben 386; összesen 529.

Reáliskolai tanuló: a) áll. rendelkezés alatt állóban 31; b) az áll. felügyelet alatt állóban 2; összesen 33.

Felsőbbleányiskolában: a) államiban 17; b) községiben 2; c) felekezetiben 1; d) társulat és magán 1; összesen 21.

Kolozsvári főgimnáziumunkban érettségire jelentkezett 30; vizsgálatról felfüggesztetett 1; írásbeli dolgozatait legalább elégséges ered-

ménnyel készítette el 20; szóbelire bocsáttatott 29; jelesen érett 3; jól érett 7; érett 14; javítóvizsgálatra utasított 5; javítóvizsgálatra jelentkezett 3 és letette mind 3; eredménytelen ismétlődő utáni javítóvizsgálatra bocsáttatott és érett lett 1.

Különböző jellegű gimnáziumokban érettségi vizsgálatot tett 37; reáliskolában 1; összesen 38. Ezek közül jelesen érett 6; jól érett 8; érett 24.

Gimnáziumaink vagyona: iskolaház és telek becsértéke: 485000; egyéb ingatlanok 75400; alapítványi és egyéb tőkék és értékpapírok 141687; az iskola saját ösztöndíj alapítványainak s az iskolához kötött (nem saját) ösztöndíj alapítványainak vagyona ingatlanban, tőkében és értékpapírokban 407145; a segélyalap (segélyező egyesület) vagyona ingatlanban, tőkében, értékpapírokban és más ingókban (könyvekben) 1339; az önképzőköri alap (önképzőkör) vagyona (tőkék, könyvek stb.) 4341; egyéb alapok s a zene és énekkar vagyona 100070; tanári és ifjúsági könyvtár 3251; taneszközök és szertárak 57830; összes vagyon 1,436.951 kor.

Bevételek: iskolaház és telek béregyenértékben 18500; egyéb ingatlanok bérjövödelme 2250; alapítványi és egyéb tőkék, értékpapírok kamatai 5154; a vallás és közoktatásügyi minisztériumtól 56180; más alapítványokból, magánosoktól stb. 42317; tandíjból 13386; beíratási díjakból 242; értesítői, könyvtári és más díjakból 7080; ösztöndíj, kirándulási s más alapok, segélyező egyesületek jövedelméből 15296; egyéb bevétel 1639; összesen: 162674 kor.

Kiadások: tanárok fizetése és pótlékai 69700; lakbére 14113; természetbeni lakások bér- és egyenértéke 2040; hitoktatók s más óraadók jutalmazása az iskolafenntartótól 4270; helyettesítési, órátöbbleti és vizsgadíjak 2752; tandíjkezelői jutalék s tiszteletdíjak 840; iskolaorvos fizetése 600; szolgazemélyzet fizetése 2918; lakbéregyenlege 1260; egyéb személyi illetmények 520; összesen 99016 kor.

Kapcsolatos köztartási kiadások: Iskolai tér, játéktér 15200; fűtés, világítás, tisztogatás stb. 10896; tanszerek, könyvtári beszerzések stb. 8208; kirándulások, iskolai ünnepélyek 160; nyugdíjalapra 7012; kamatok 6660; egyéb dologi kiadások 1000; összes dologi kiadások 49136; ösztöndíjak, segélyek, jutalmak 12171; beruházások 2142; összesen 162465 kor.

A növendékek száma régi 235, új 123, együtt 358; kimaradt 30, rossz magaviselet miatt kizárattott 5; meghalt 2; isk. év végén benn volt 321; egész díjas 210, kedvezményes 81, ingyenes 30; gimnázium-

ziumi 302, más fokozatú 19; vallás szerint róm. kath. 6, gör. kath. 2, ref. 20, ág. h. ev. 10, gör. kel. 18, unitárius 237, izr. 9, bejáró 63.

Unitárius vallású tanítók, tanárok : áll. tanítóképzőnél 5, tanítónő-képzőnél 1, áll. felsőkeresk. iskolánál 1, községinél 2, társulatinál 2, áll. felsőleányiskolánál 2, községinél 1, áll. gimnáziumnál 21, községinél 2, magánál 1, reformátusnál 1, unitáriusnál 23, áll. reáliskolánál 4, községinél 1, összesen 67.

Felsőbb tanintézetek unitárius hallgatói Budapesten jog- és államtudományi karon 12, orvostudományin 4, bölcsészeten 5, összesen 21; Kolozsvárt jog- és áll. tud. 42, orvostud. 9, bölcs. nyelv és tört. kar 19, mennyiségtan- term. 4, gyógyszerészi 3, összesen 77; Kir. József műegyetemen vegyész-mérnöki szakoszt. 1, gépész-mérnöki 5, összesen 6; Kassai kir. jogakadémián 1, pozsonyin 1, eperjesi ág. h. ev. jogakadémián 1, összesen 3, kolozsvári theol. intézet 12, felsőbb isk. tanulók összes száma 119.

Tanári oklevelet nyert Kolozsvárt 1.

Ludovika akadémián 2, honvéd főreálisk. Sopronban 1, honvéd hadapród isk. Nagyváradon 2 tanuló.

Művészeti iskolákban : Rajztanárképzőben Budapesten 4, színészeti iskolában 1, orsz. zeneakadémián 3, budai zeneakadémián 4, nemzeti zenede 1, ének- és zeneképző 2, Fodor Ernő-féle zeneisk. 1, budapesti és Liszt zeneiskola 4, zenekonzervatórium Kolozsvár 9, magyar zeneisk. Máramarossziget 1, városi zeneisk. Marosvásárhely 2, összesen 27.

Bábaképzőintézetben Kolozsvárt 2, Nagyszebenben 6, összesen 8.

Községi közigazgatási tanfolyamon Kolozsvárt 3, Marosvásárhelyt 6, összesen 9; gyógypedagógiai tapítóképzőben 1, beszédhibások áll. tanfolyamán 1, tornatanítóképző tanfolyamon 1 nő.

Árvaházakban: a) államiakban 7, megyeiben 2, nőegyletiben 3, összesen 12.

Vakok intézetében Kolozsvárt 1, Szombathelyen 1.

Siketnémák intézetében Kolozsvárt 3.

Áll. gyermekmenhelyeken : Aradon 2, Budapesten 21, Debrecenben 3, Gyulán 4, Kassán 2, Kolozsvárt 38, Marosvásárhelyt 55, Nagyváradon 5, Pécsen 3, Szabadkán 6, Szegeden 18, Szombathelyen 8, Temesvárt 32, Veszprémben 4, összesen 201 unitárius növendék.

Az országos gyermekvédő-liga nagyszöllősi fiú nev. intézetében 1, Bpest kőbányai leány nev. int. 3.

Szeretetházakban: Balatonfüred (áll.) 1, Kolozsvárt (ref. egyházkerület) 1.

Javitóintézetekben: Aszód 4, Kolozsvár 2.

Az unitárius gimnázium könyvtára Székelykeresztúrt alapított 1798-ban, állag az év elején 24909 drb., gyarapodás az év folyamán 309 drb., a kikölcsönzők száma 64, a kikölcsönzött könyvek száma 113 drb., tiszviselő 1, az intézet kiadása 350 kor., az egyház, a kolozsvári gimnázium, theol. intézet könyvtáiról nincs adat.

Unitárius egyház szervezete és személyi viszonyok: egyházmegye (egyházkör) 9, anyaegyház 115, társegyház 7, leányegyház 58, lelkészek száma 108, segédlelkészek 3, növendékpapok 16, nyugalmazott papok 14.

Fontosabb egyházi ténykedések: a) megkereszteltetett új szülött 2189, felnőtt 7, összesen 2196, egyházi adataink szerint 2234, különbség 38; b) konfirmáltatott 1204, egyházi adataink szerint 1264, különbség 60; c) egyházilag is egybekötöttetett egyenlő vallású 428, nem egyenlő vallású 239, összesen 667; egyházi adataink szerint 665, ez kevesebb 2 vel; d) egyházi temetésben részesült 1473, egyházi adataink szerint 1491, különbség 14. A különbségek oka valószínűleg az, hogy az adatokat nem egyezőleg küldik be a közp. orsz. statisztikai hivatalnak és az egyháznak. Különben a jelentés is megjegyzi, hogy a keresztelesek és egyh. temetések száma nem fedi teljesen a népmozgalmi adatokat; annak magyarázata főleg abban keresendő, hogy a születések és halálozások időpontja a keresztelesek és egyh. temetések időpontjaival nem esik egybe, valamint hogy a pár percig élt új szülöttek esetleg keresztelestelenül és egyh. temetés nélkül maradiak. Némi részben, különösen az unitáriusoknál az is magyarázza, hogy nagy területen való elszórtságuk következtében sok esetben nem saját papjuk kereszteli meg vagy temeti el őket. Innen van tehát a mi egyházunkra nézve más egyházakkal szemben az egyházi ténykedéseket illetőleg (keresztelés, esketés, temetés) a jelentésben feltüntetett hátrányos percentuáció is, mely szerint az unitáriusoknál *a megkeresztelték számát 89·2₀%-ban* állapítja meg, a róm. kath. nál ezt 99·4, a gör. kath.-nál 97, a reformátusoknál 98·3, az ág. h. evangélikusoknál 96 s a gör. keletieknél 95·7₀%-ra teszi; *a temetéseket* pedig az unitáriusoknál 90, a róm. kath.-nál 97, a gör. kath.-nál 94·7, a ref.-nál 98, az ág. h. ev.-nál 97·5, a gör. kel.-nél 94₀%-ra.

Áttértek az unitárius vallásra a róm. kath.-ról 50 férfi, 31 nő; a gör. kath.-ról 2 férfi, 4 nő; a ref.-ról 23 férfi, 53 nő; az ág. h. ev.-ról 1 férfi; a gör. kel.-ről 2 férfi, 8 nő; az izr.-ról 1 nő; a baptistáról 1 férfi, összesen 176.

Áttértek az unitárius vallásról a róm. kath.-ra 17 férfi, 46 nő; a gör. kath.-ra 1 nő; a ref.-ra 34 férfi, 54 nő; az ág. h. ev.-ra 5 férfi, 4 nő; a gör. kel.-re 2 férfi; baptistára 1 férfi, összesen 164; e szerint *az unitárius egyház nyeresége 12*, 1896-tól kezdve 403. Ezzel szemben azonban 3 év alatt 1909-től 1911-ig a gyermekek vallására nézve kötött egyezségekből *veszteség 72*, évenként átlag 24 s ha ezt 1896-ig visszavisszük, lesz 360, a nyereség tehát a veszteségre jóformán felmegy.

Felekezetenlküli lett 1 férfi és 1 nő, összesen 2.

A hitszónoklatok nyelve kizárólag magyar.

Érvénytelennek nyilvánítottatott vagy felbontatott 66 házasságkötés. Ezek közül 4 róm. kath., 1 gör. kath., 15 ref., 4 ág. h. ev., 42 egyenlő, azaz unitárius feleséggel kötött házasság volt.

Bűnügyek és vétségek miatt elítéltetett 275 férfi és 30 nő. Ezek közül 155 személy elleni, 90 vagyon elleni bűncselekmény miatt.

f.

Egyházi állapotok Magyarországon.

A *Chronik der Christlichen Welt* folyó évi 13. és 14. száma *Aus Ungarn* címen szemlét tart a magyarországi protestánsok (persze csak az ág. hitv. evangélikusokat és ref.-okat érti) egyházi állapota felett. Olvasóinkat bizonyára érdekelni fogja ez a szemle, melynek tartalmát a következőkben adjuk:

Az 1910. évi népszámlálás eredménye mutatja, hogy a protestánsizmus Magyarországon lassan, de feltartózatlanul hanyatlék. 1890-ben a lutheránusok az összes népesség 7·8%-át, 1900-ban 7·5%-át, 1910-ben már csak 7·1%-át tették. Lassúbb valamivel a reformátusok hanyatlása: az említett években 14·6, 14·4 és 14·3 a % számuk. A katolikusok száma így emelkedik: 46·7, 47·8, 49·3%-kal. Horvát-Szlavonországban a kath. 71·6, az ev. 1·3, a ref. 0·7%-át tették az összes népességnek.

A vesztéség okai a *kivándorlás*, az *egyke* és a *reverzálisok*. Nemcsak az inség, hanem a jó keresetre való kílátás is úzi az embereket a kivándorlásra, s ezért nem csoda, hogy a nép törekvőbb és szorgalmasabb része, a protestánsok veszik a vándorbotot kezükbe. A ref. Romániában és Amerikában egyházat alapítottak, s az evangélikusok is szándékoznak egyet felállítani, de ezek a protestánsizmus gyöngülését nem fogják jóvátenni. Az egyke nemcsak a városokban terjed, hanem a falvakban is és legjobban a leggazdagabb és legtermékenyebb vidékeken, túl a Dunáu.

De a legfájdalmasabb vesztéségek a protestánsokat az 1894. évi egyházpolitikai törvények folytán érik. Az 1868. évi LIII. t.-c. 12. §-a szerint ugyanis a vegyes házasságokból származó gyermekek nemük szerint szülők vallását követik. Az 1894. évi XXXII. t.-c. ezt a rendelkezé-

zést úgy módosította, hogy a szülők még a házasságkötés előtt megegyezhetnek, hogy gyermekeik nemük szerint nem az alya vagy az anya vallásában, hanem egyiknek valamelyiknek a vallásában neveltethetők. E «reverzális» következtében 1911-ben az ev. 449, a ref. 110 gyermeket vesztettek. S ez így megy évről évre. A jobb munkakerővel és gazdagabb anyagiakkal rendelkező kath. egyház tervszerű és tudatos munkáját nem tudják az anyagiakkal küzdő gyenge protestáns eklézsiák ellensúlyozni. A kath. majdnem semmi egyházi adót nem fizetnek, a prot. az állami adó 20—40%-át. Hiába minden igyekezet. A baj csak akkor szűnik meg, ha e törvényt megváltoztatják, mert ez még a ref. és ev. közötti belső békét és egyetértést is veszélyezteti.

E súrlódások a két egyház között nem mai keletűek. Gyökerük a történelemben nyulik vissza. A ref. egyház magát magyar egyháznak tekinti, s lenézi a luteránusokat, mint szlávokat és németeket. E súrlódások következménye volt, hogy a múlt évben majdnem törésre került köztük a dolog.

A katolicizmus minden téren halad előre. Mint Szent-István korában, 1912-ben is szerveztek állami költségen egy görög kat. püspökséget a magyarul beszélő görög kat. részére, s a pápa a magyar liturgiát nem engedte meg. A kat. autonómiáról szóló törvény, mely az egyházi javakat saját kezelésükbe adja át, készen van. S a protestánsok nem tudják jogaikat az állammal szemben érvényesíteni.

Ez különösen az állami segély kérdésében tűnik ki. A prot. egyházak joga az államsegélyre az 1848. évi XX. t.-cikkben alapszik. A kat. egyháznak óriási vagyona van, melynek tulajdonjoga azonban az államé. A római és görög kat. püspökségek, káptalanok és szerzetesrendek vagyona 1494609 kat. hold föld és 70 millió korona; ezenkívül az egyházközségké 300585 hold. Az évi jövedelemből (80 millió K.) 12000 papot és szerzetest tartanak. (Az ország évi jövedelme 3200 millió K.) A többi egyházak, ref., ev., unitárius és zsidó, összes vagyona 252000 kat. hold.

Ezeket a természetellenes különbségeket akarta az a törvény megszüntetni, persze az egyházi javak megelőző szekulárizációjával. De mikor az állam a törvényt végre akarta hajtani, a protestánsok száját bedugta segéllyel, s ezt sem biztosította még mai napig sem törvénnyel. Évről-évre veszi fel a költségvetésbe. Ez a segély 1913-ra 4400000 K s az egyházi adók könnyítésére, a közigazgatás költségeire és lelkészi özvegyeket és árvákat gyámolító intézetekre van adva. Ezen kívül kapnak 4250000 K-t a lelkészek fizetéskiegészítésére (kongrua) és 3340267 K-t korpótlékokra. A kat. egyház, óriási javai és bevételei mellett, kongruára kap 1350000 K-t, s korpótlékra legalább a felét. És most az óriási egyházi javak is átmennek a kat. egyház önkormányzatába s ezzel az állam lemond tulajdonjogáról! E viszonyok közepette egy pár évvel ezelőtt prot., különösen ref. papi körökben erős mozgalom indult meg a szekulárizáció érdekében, de a hullámok nemsokára elsimultak. A prot. lelkészek fizetésének szabályozása előreláthatóan maga után vonja a kat. autonómia engedélyezését.

A prot. autonómiát pedig, melyet sok századon át véres áldozatokkal védelmeztek, lassanként megsemmisítik. Ez látszik mindenen előtt az iskolaügynél. Az új törvények, melyek a népoktatást ingyenessé teszik, gondoskodnak ugyan, hogy az iskolafenntartó egyházak tandíjkárpótló államsegélyben részesüljenek, de a tanítói és lelkészi fizetések javítása és kiegészítése az egyházi szabadság és függetlenség őreit az állam hatalmi szférája és tutorsága alá hajtja. Már mutatkoznak az előjelek. Olyan tanítók ellen, kiket az egyház fegyelmi úton már megbüntetett, a kultuszminiszter rendeletére újból eljárást kellett indítani. Olyan tankönyvek, melyekben az egyháztörténelem prot. felfogás szerint adatott elé, nem engedélyeztettek. A rendszabályok különösen az ev. egyházat érintik, melyekben államellenes mozgalmak könnyebben előfordulnak.

A csendes mull mozgalmasabb jövőnek ad helyet. Két új egyetemet építenek, egyiket Debrecenben, a «Kálvinista Rómában», másikat Pozsonyban, a régi koronázó

városban. Itt az ev. a mostani teol. akadémia helyett teol. fakultást kívánnak. A protestánsok a budapesti egyetemen már régóta kívántak egy prot. teol. fakultást, de az állam évtizedek óta hallgat e dologról. S itt felsorolván, hogy miféle oktatásügyi intézményeik vannak a protestánsoknak, azt következteti, hogy a protestánsok még ma is hatalmas kulturafejlesztő tényező. De az iskolaügy folytonos fejlesztése sem lesz elég, hogy az egyház tagjait megtartsa s a prot. öntudatot erősítse. Az istentisztelet rendjét is igyekeznek szabályozni és élénkíteni. Énekes könyveiket revidiálják.

A vezető prot. körökkel élénken foglalkoztatja a reformáció 400 éves jubileumára való készülődés. Két terv van most előtérben: kiépíteni a teol. akadémiaikat s a tanítást ingyenessé tenni és egy nagy árvaházat alapítani. Ápolni igyekeznek a viszonyt és összeköttetést a külföldi rokonegyházakkal, pl. a ref. különösen az 1909. évi Kálvin-jubileum óta.

Teológiai harcok az utóbbi időkben nincsenek. A két utolsó évben három új egyházi lap alakult, egyik kifejezetten ortodox. Zoványi esete, mely 1910-ben foglalkoztatta a lelkeket, végre az ő javára kedvező elintézészt nyert. Félnyugdíjjal hivatalából elmozdították. 1911-ben pöre revízióját kérte s a konvent törvényszéke 1912. ápr. 25-én korábbi ítéletét megsemmisítve, Zoványit a vád alól fölmentette, hivatalába visszahelyezte, mivel magatartásában és nyilatkozataiban nem látott fegyelmi vétséget.

EGYHÁZTÖRTÉNETI ADATOK.

Lázár István és Nagy György külföldi akadémiták levelei
Agh István püspökhöz.

1.

Bécs, 1771. november 12.

Tiszteleetes Püspök Urunk,

Nékünk érdemünk felett való Tiszteleetes Jó Urunk!

Tudjuk, tartozó kötüességünk lett volna eddig is tiszteleetes Püspök urunkat dolgaink iránt levelünk által tudósítani; hogy mindazonáltal egyszersmind helybenállásunkról is tudósításunkat tehessek, azt mostanig halasztottuk. Mű október 19-dik napján felvett utunkot Isten segedelméből 1ma novembris szerencsésen végeztük; lévén minden kár és veszedelem nélkül *Bécsben* való megérkezésünk az irt napnak setét estvéjén, s más nap szállást is fogadtunk, éppen azon házat, melyben Doctor *Fejérvári* Jóseff uram is volt, mely vagyon *Alsó Sütő utcában* 761-dik numerus alatt lévő *Harmoniana* nevezetű háznál, annak felső vagy negyedik contignatiojában, a gazdánk pedig Andreas *Gottol* szabó mester-ember. Megértvén mlgs *Türi* László urfi, mlgs ítélőmester *Türi* László úr fia (ki nékem *Lázárnak* igen jó uram volt a nemes Cancellarián is) Bétsben lett megérkezésünket, 3-tia novembris, u. m. vasárnap estve engem magához hivatott, és el is mentem *Nagy* urammal edgyütt, s nagyon sajnálotta a tit. mlgs úrfi, hogy elébb nem esett megérkezésünk, hogy báró *Bruckental* úr ő Excellentiájának, ki előtt maga igen nagy kedvességben vagyon, recommendálhatott volna; de ekkor már a tit. mlgs úrfi ő Excellentiájától elbucsuzott volt, mivel más nap reggel indulni akart le *Erdélyben*. Ugyancsak az nap, t. i. hétfőn reggel minek előtte el-indult volna, ismét magához hivatott a tit. mlgs úrfi, és insinuált mlgs úri bátyjának *Türi* Sámuel agens urnak, s mingyárt bé is hivatott magához az agens úr, s bémentem *Nagy* urammal edgyütt, s midőn kérdezkedett volna egyebek felett állapotunkról s szándékunkról, ki-jelentők a tit. mlgs agens úrnak akaratumkot, hogy fellyebb is szándékoznánk, hogyha lehetséges volna; de rosszul bisztata a tit mlgs úr, hogy fellyebb mehessünk a mlgs Királyi Gubernium passualissa nélkül, ha csak

másképpen nem fordul a világ állapotja; ígérte mindazonáltal minden lehetőségben maga assistentiáját, s hogy mátzor is requiráljuk maga meg-mondotta.

Kérdészkedett a tit. mlgs úr tiszteletes Püspök Uram felől is, és mondá, hogy hallotta legyen tiszteletes Püspök Uramnak egy oratioját, ismerettségében mindazonáltal tiszteletes Püspök Uramnak még eddig nem lehetett. Én nem itélném rossznak, hogy ha tiszteletes Püspök Uram levele által requirálna a tit. mlgs Agens urat, és minket is commendálna a mlgs úrnak, mivel a mlgs úr igen benn vagyon *Brukkental* úr ő Excellentiájánál, s csaknem minden nap megfordul ő Excellentiájánál, s még tekintetes *Sí-ménfalvi* úr insinuatíójais használatos lehetne ő Excellentiája előtt, Hogyha pedig tiszteletes Püspök Uram levelet fogna küldeni a tit. mlgs úrnak, csak nékem intitulálja tiszteletes Püspök Uram, és mű recommendáljuk a mlgs úrnak, hogy a mlgs Agens úr ki-váltásáért ne fizessen.

Mű már egészszen helyre állottunk, fát, gyertyát és az itt való tanítás rendi szerint szükséges könyveket szereztünk, sőt öltöztünk nézve németekké is löttünk a közelebbi múlt vasárnap, 10ma scilicet novembris, és e már a legnagyobb bajunk, hogy németül beszélni még nem tudunk. Az Universitást is éppen ma járni kezdtük, a *Physicat*, mely *Gravesande* (így!), az *Anatomiát*, és *Chimiát* halgattyuk mostan, s a német nyelvnek is tanulásában igyekezünk, csak hogy még praeceptorra nem akadhattunk. És ez eddig elfolyt napjainkról, s állapotunkról való csekély tudósításunk, melyet tiszteletes Püspök Urunknak meg-irtunk, hogy mind maga tiszteletes Püspök Urunk, mind több tiszteletes, úgy tekintetes jó uraink, kik felöllünk értekezödni kívánnak (kikről minnyájan müis egész tisztelettel s jó kívánságokkal emlékezünk), tudhassák, miben legyen állapotunk. Továbbra pedig, midön tiszteletes jó Asszonyunkat is alázatosan tisztelnök, tiszteletes Püspök Urunk favorában, s gratiájában ajánlottak maradtunk mély tisztelettel

Bétsben 12-a 9-bris 1771.

Tiszteletes Püspök Urunknak

alázatos szolgálói
Lázár István m. p.
és

Nagy György m. p.

P. S. Quod victum attinet: egy nap ketten ebéden és vacsorán szükön költve, ha az eledelt vi zel nyomtattyuk, még eddig két márfással bé-értük.

2.

Bécs, 1772 februárius 16.

Tiszteletes Püspök Urunk,
Nékünk érdemünk felett való Tiszteletes Jó Urunk!
Tiszteletes Püspök Urunk tkts *Hunyadi* Sámuel úr által né-

künk küldeni méltóztatott 2da Januarii datált levelét vettük alázatos tisztelettel, melyben több atyai oktatási és intései között tettszett írni tiszteletes Püspök Urunknak, hogy *Hollandiában* való menetelünk éppen szükséges légyen, s a végett mlgs Türi Sámuel agens úrnak küldött levelét is tiszteletes Püspök Urunknak, mi magunk attuk által a tit. mlgs úrnak, melynek alkalmatosságával a tit. mlgs Agens úr hosszas, és a mint ítéltük egész szivességgel a mi fellyebb való menetelünkről velünk volt beszélgetésének summája csak ez: Hogy éppen nem itéli helyesnek a tit. mlgs úr a mlgs Királyi Gubernium passualissa nélkült munkálódni itten fellyebb való menetelünket vagy bocsáttatásunkat; mert e nélkült a mint a tit. mlgs úr mondja, minden bizonynal negativat remélhetünk, hogyha pedig egyszer negativát adnak, az után a mlgs Királyi Gubernium passualissa sem fog használatos lenni. Azért éppen meg-kivantatik, hogy tiszteletes Püspök Uramék munkások légyenek a Passualis meg-szerzésében, hogyha fellyebb való menetelünket velünk edgyütt akarják; mindazonáltal a tit. mlgs úris, a tiszteletes Püspök Urunk egész szivességgel venni láttatott levelére, igérete szerint fog válaszolni.

Tiszteletes Püspök Urunk parancsolattya szerint állapotunkról is tudósításunkat tenni tartottuk kötelességünknek. A mi nézi tanulá-sunkat: a Physicát mostanis mindketten publice, a német nyelvet pedig és az Algebrát praeceptoroktól privatim magunk szállásunkon halgattjuk minden nap egy-egy órán, fizetvén a német praeceptor-nak egy hónapra 3 r. forintokat; a másnak pedig egy aranyot. A mi illeti eledelünket: igaz, hogy eddig elé hideg vízzel ebédel-tünk; de mivel magunk is tapasztaljuk, hogy, a mint tiszteletes Püspök Urunk is írni méltóztatott, a természetet megcsalni káros; azért biz-ván továbbrais tiszteletes és tks jó uraink s patronusink assistentiá-jokban, ezután ebbenis tiszteletes Püspök Urunk tanácsának kö-vetői leszünk.

E mellett alázatosan insinuáljuk tiszteletes Püspök Urunknak eztetis, hogyha fellyebb való menetelünk megnyerettethetik, jó volna talán tiszteletes Püspök Urunk *Hollandiában* volt ismeretes jó akaróinak neveket tudnunk. Továbbá midőn minden tiszteletes és tks jó urainkról alázatos tisztelettel emlékeznénk, tiszteletes Püspök Urunkat s tiszteletes házát Istennek óltalmában, magunkat pedig tiszteletes Püspök Urnak jó emlékezetiben ajánlanók, ma-radtunk Bétsben, 16^{ia} Februarii, anno 1772.

Tiszteletes Püspök Urunknak

mindenkori alázatos szegény szolgálí

Lázár István m. p.

és N. Ajtai Nagy György m. p.

3.

Bécs, 1772 április 7.

Tiszteletes Püspök Urunk,
Nékünk érdemünk felett való Tiszteletes Jó Urunk!

Tiszteletes Püspök Urunk tekintetes *Csiki* uram által nekünk küldeni méltóztatott levelét, s abban tett atyai intését, melynek engedelmeskedni tellyes igyekezetünk, alázatos tisztelettel vettük és abból tiszteletes Püspök Urunk jó állapotban való léteket egész örömmel értettük, melynek állandóságátis tiszta szivből óhajtvuk!

Méltóztatott ezen levelébenis emlékezni tiszteletes Püspök Urunk a mi felyebb való menetelünkről, s ugyanezis adott alkalmatosságot arra, hogy mostanis tiszteletes Püspök Urunkhoz tartozó alázatos kötölösségünket tellyesitenők; ugyanis ma déleesti három órakor udvarolván mindketten tekintetes *Csiki* urunknak maga szállásán, ezenről vólt edgyütt való beszélgetésünk alkalmatosságával teczet tit. tekintetes *Csiki* Urunknak maga opinioját adni, mely szerént tiszteletes Püspök Urunknak megírnók, hogy mivel a husvét utáni periodusra a méltóságos Királyi Táblánakis bé kellezik menni *Szebenben*, ekkor tekintetes *Simenfalvi* úris bizonyly bémegyén *Szebenben*, és jó volna, hogyha ezen dolgot a méltóságos Királyi Gubernium előtt hamar effectualhatná: mivel tit. Tekintetes *Csiki* urunkis, ha addig, mig itten mulat, megérkezhetnék passualisunk, itten maga ez iránt dolgunkat eligazitaná, hogy igy annak idejében, ami a passualist illeti, bátorságos lehetne elindulásunk. Mellyet midőn kötölösségünk szerént alázatosan kívántunk insinualni tiszteletes Püspök Urunknak, minden tiszteletes és tekintetes jó urainkról s tiszteletes Püspök Urunk tiszteletes házáról alázatosan emlékeztvén, továbbraís tiszteletes Püspök Urunk favorálában s gratiájában ajánlottak; mély tisztelettel maradtunk, *Bétsben* 7^a Aprilis, 1772

Tiszteletes Püspök Urunknak

mindenkori alázatos szolgálai
Lázár István m. p.

és

Nagy György m. pria.

4.

Bécs, 1772 december 11.

Tiszteletes Püspök Urunk,
Nékünk érdemünk felett való Tiszteletes Jó Urunk!

Tartottuk kötölösségünknek mostanában is ezen levelünk által udvarolni tiszteletes Püspök Urunknak, ohajtván szivünk szerint, hogy tiszteletes Püspök Urunkot s tiszteletes házát kívánt állapotban tisztelhesse.

Minthogy a közelebbből mult hónapnak, u. m. Novembernek

első vagy talán Octobernek 30-dik napján tiszteletes Püspök Urunknak küldött levelünkben * magunk állapotunk felől egészen tudósítottuk vala tiszteletes Püspök Urunkot, most erről egyebet írni szükségesnek nem tartjuk, hanem hogy Isten jóvoltából mindketten egészségesek vagyunk. Hogy pedig mostanis levelünköt tiszteletes Püspök Urunknak küldenök, nem egyéb okozta, hanem tartottuk kötelességünknek ez által e következő dolgot, ámbár kedvetlen legyen, tiszteletes Püspök Urunknak jelenteni. T. i. vacantia lévén *Erdélyben* az unit oláh püspökségre, *Pater* Mihály nevü missionarius jezsuita Octoberben *itten* Bétsben volt, és eztet obtinealni akarta, sub hoc praetextu, hogy talán ugy még többeket téríthet meg, de eztet nem obtineálhatta, és ugy hallyuk, hogy ekkor aranyosszéki Ecclesiáink iránt is informatiókat tett volna, hogy azokban feles számmal térített legyen a romai sz. hitre, ugy hogy felesebben legyenek a pápisták, mint sem a miénkek, azértis a templomokat a miénkektől elvétettetni, s a pápistáknak adattatni instalta; de minémü resolutiot nyert, az iránt semmit se hallhattunk, sőt a többeket is csak mostanában hallottuk, és kívántuk legottan megírni tiszteletes Püspök Urunknak, hogy ha még ezen dolog nem effectuáltatott volna, lehessen módja tiszteletes Püspök Urunknak ezen dolgot másokkal is közlenie és az ellentállásra találtatható módokról előre értekeződnie. A minémü circumstantiákban most vagyon a religiók állapotya, mi ugy itéljük, hogy ha a miénkek azon ekklesiákban felesebb számmal léznek, eztet meg-bizonyítván, lehet azon templomainkot meg-tartani. Az Isten adja ezen dolognak jó kimenetelét! Mü pedig továbbrais tiszteletes Püspök Urunk gratiájában és favorában ajánlottak, midön tiszteletes Püspökné Asszonyuknak, és minden patronus és Tiszteletes jó urainknak volnánk alázatos tisztelői, marattunk *Bétsbe* 11ma Xbris 1772.

Tiszteletes Püspök Urunknak

alázatos szegény szolgálói
Lázár István m. p.
 és *Nagy György* m. p.

* Ez a levél nem maradt fenn.

IRODALMI ÉRTESÍTŐ.

Brassai nyelvtanítási reformeszméiről.

Dr. Philipp Kálmán: A direkt módszer. Tanulmányok a direkt módszer eredetéről, fejlődéséről, mai állásáról, iskolai alkalmazásáról és fejlesztéséről. Budapest, 1911. Ára 4 K.

Nem akarunk e könyvvel részletesen foglalkozni. De Brassai neve és emlékezete kedves kötelességünké teszi, hogy első fejezetéről röviden megemlékezzünk. Ez a fejezet azokkal a módszertani kísérletekkel foglalkozik, melyek nálunk az élő nyelvtanítás terén történtek. E fejezetre okot szolgáltatott Kaiblinger Fülöp egy értekezése, mely a budapesti IV. ker. főreáliskola 1909/10. évi értesítőjében „*Brassai Sámuel nyelvtanítási reformja*“ c. jelent meg.¹

Ismeretes, hogy a 80-as évek óta az élő nyelvek tanítása terén hatalmas mozgalom indult meg, melynek célja általánosságban az volt, hogy az élő nyelvek tanítását megszabadítva a görög-latin nyelv tanításánál meggyökerezett évszázados lelketlen grammatizálástól, ne nyelvtant és nyelvtani formákat tanítson, hanem magát az élőnyelvet tanítsa meg, hogy a tanuló a gyakorlati életben használhassa. A reformhoz az első hatalmas lökést Viëtor működése és *der Sprachunterricht muss umkehren* jelszava adta. A jelszó mind több hívet toborzott. A kérdés a nyelvtanítók érdeklődésének mindennapi tárgya lett. Kezdetben csak elméleti jelentősége volt, de amikor 1902-ben a francia középiskolákban az ú. n. *direkt módszer* használatát kötelezővé tették, már szélesebb körökben s gyökkorlatibb érdekből kezdték a kérdést vizsgálni. Nálunk is ráterelődött a figyelem s ilyen módon jött rá *Kaiblinger* az idézett értekezésében Brassai értékes, de eddig csak szűk körben észre-

¹ L. „Keresztény Magvető“ 1910. 287—288. II. A Budapest székesfővárosi IV. ker. (belvárosi) községi főreáliskola ötvenhatodik értesítője az 1909—10. iskolai évről. Szerk. Dr. Kopp Lajos. 5—47. II.

vett és méltányolt reformeszméire és Kaiblinger értekezése terelre rá *Philipp* figyelmét Brassaira, akit első fejezetében kellő elismeréssel méltányol.

Tudni kell azonban azt is, hogy Brassai nyelvtanítási reformeszméit a külföld hamarabb észrevette, mint mi, Viêtornak egy szűkszavú jegyzete alapján. S érdekesen jellemző a mi magyar tudományos állapotainkra, hogy mi magunk Brassait külföldi közvetítés útján kezdjük ismerni és méltányolni. Kaiblinger „szemrehányásai elszomorítólag, megszegyenítőleg hathatnak reánk — mondja Philipp — akik a külföldön approbált eszmék, igazságok fejtegetésére, ismertetésére és fejlesztésére e nem egyszer egész életet fordítunk, — de a magunkról nem tudunk, vagy ami még rosszabb, nem is akarunk tudni“. Kiáltó bizonyíték erre nézve e munkácska, mely arra figyelmeztet bennünket, hogy *a nagyarányú, hatásában és kiterjedésében kiszámíthatatlan mozgalom, amely az élő nyelvtanítást teljesen új, egészséges, az iskola mai szellemének megfelelő alapjára helyezte, tulajdonképen magyar elme dicsősége*. Újabban magyar ember foglalkozott először a reform széleskörű megindítása előtt *amely mélyen, olyan meggyőzően a nyelvtanítás reformjával, amely hullámszóba hozta az egész művelt világot*. Még lesújtóbb reánk nézve, hogy külföldön tudtak róla. Hogy érdemileg meg nem emlékeztek róla, azon egy cseppet se csodálkozunk. Egy odabiggyesztett jegyzetükből értesültünk a fontos hazai érdekű reformáló kísérletről. Sajnos, csak 28 évvel később. Annak köszönhetjük, hogy ma már tudunk Brassai Sámuel nyelvtanítási reformeszméiről, hogy ma már ismerjük törekvéseinek rugóit, alapját, amelyek a modern nyelvtanítási methodika alapjául szolgáltak . . . *A magyar idegen élőnyelvtanítás történetében mindenkorra elsőrangú helyet foglalnak el*. A nyelvtanításnak nálunk annyira csekélyszámú módszertani kísérletei között *hosszú időre a legfényesebb helyet biztosították maguknak*.“ Brassai tanai nem keltettek visszhangot; nem voltak hívei, követői. Elkeseredetten kellett harcolnia a meg nem értés ellen s mikor „Vom Sprachunterricht“ c. értekezése 1881-ben az Összehasonlító Irodalomtörténeti Lapokban megjelent, ezután nem sokára Viêtor tanai világhódító útra indulnak. Brassai már 1837-ben írt ugyan a nyelvtanításról, de itt összeállítja „a mai nyelvtanítás vezérelveit, amelyekhez német név kellett, hogy értékük szerint széles e világon megbecsültesenek. Kis nemzetbeli nagyok tragikus sorsa érte Brassainkat is.

Semmikép sem lehet azonban az elég ok arra nézve, hogy *Brassai prioritását a nyelvtanítási reform megindító munkájában fenn ne tartsuk*. A fenn idézett értekezésben (Kaiblingeré) közreadott két felette értékes cikkelye könnyű szerrel győz meg bennünket *tanai mély, alapvető voltáról*, továbbá arról, hogy mennyire állják meg azok még ma is helyüket és mily sokat tanulhatunk még ma is belőlük.“ Kiírtam a könyvből e méltató sorokat, hogy vegyük észre, hogy Brassai még nem a múlté, hogy eszméi, gondolatai még mindig élnek, hogy nem róttuk még le iránta tartozó kötelességünket. Az ősszel Fitz József új könyve¹ nyomán egy cikk jelent meg Brassairól, a „magántudósról“, amely végtelen magasból sajnálja le Br. „hasztalan, céljavesztett, hamis körben forgó“ életét. Ítélje meg az olvasó: haszontalan élet volt-e az amelyről szakemberek így nyilatkoznak? (g. k.)

Dr. Szelényi Ödön: Eckehardt mester élete és tanítása.

Pozsony, 1913. Szelényi dr. sokoldalú és termékeny működése ismét egy kiválóan érdekes értekezéssel gyarapította filozófiai irodalmunkat.

Eckehardt mester életének körülményeit, tanainak világos rendszerét még mindezeideig homály borítja, minek oka részben munkáinak hiányos fennmaradása, másfelől az a mellőzés, melyben E. munkássága úgy látszik egész a legújabb időkig részesült. Pedig már Pfleiderer Ottó, a híres berlini teológus E.-ban látta a német vallásfilozófia megalapítóját és egyik legkiválóbb mesterét. A szerző azért igen nagy hála kötelez, hogy mindazt, amit az Eckehardt-irodalom ez ideig produkált, magyar nyelven először nemcsak ismerteti, hanem E. egyéniségének és filozófiájának finom jellemzésével, tanítása főbb pontjainak találó méltatásával működése fontosságát kellően kidomborítja.

Maga E. koránál és munkásságánál fogva igen érdekes egyéniség. 1260—1327-ig élt abban az időben, mikor a középkori ideálok lassankint hanyatlásnak indultak s a még távollevő óriási változások kétségtelen előjelei már világosan láthatók voltak. E. a nagy változásokat megelőző úttörő férfiak egyik tipikus képviselője. Még egészen az egyház hűséges szolgája ugyan, a pápa feltétlen

¹ A könyvet ismertetni fogjuk.

tisztelője, de tanaiban itt-ott már felcsillan a dogmatikától magát függetleníteni akaró önálló gondolkodás, mely néha akaratlanul is ellenkezésbe kerül az egyház hivatalos tanításával. Ezért került a kiváló férfitu abba a tragikus helyzetbe, hogy élete vége felé ellenségei heressissel vádolták. Meg sem érhetta ügye tisztázódását, mert időközben meghalt.

Tanításaiban sok érdekes és mély gondolat található, melyek némelyike máig is tiszteletet biztosít E. mesternek.

Lélektana általában Tamás és Augustinus hatása alatt áll, de azért nincsen eredetiség nélkül. A lélek szerinte a test egyszerű formája, mely osztatlanul áthatja a test minden részét. A lélekben megkülönböztet három alsóbbrendű és három felsőbb erőt. Az előbbiek: bescheidenheit (ésszerűség), az indulat és az érzéki vágy, az utóbbiak: a memoria, az értelem és az akarat. A megismerés úgy megy végbe, hogy az alsó erők az érzékek adatait rendezik és tovább juttatják a felső erőkhez. A lélek alapja és az istenség között nincs elválasztó médium, s így isten és az ember között közvetlen az érintkezés. *A megismerésben van tehát a boldogság, mert csak benne lehetek egygé Istennel.* E. tanának ezen pontja igen jellemző mistikus gondolkodásmódjára s többször talált visszhangra az újabb filozófiában is (Böhme, Iacobi).

A megismerés végcélja tehát isten. Metafizikai fejtegetéseiben Isten fogalmát igyekszik bővebben kifejteni és megmagyarázni s rámutat az istenség és az emberi lélek összefüggésére.

Erkölcstanának kiválóan értékes momentuma az, hogy nem a külső cselekvésre, hanem a tett belső lelki okaira, tehát a *belső életre* helyezi a fősúlyt. Az érzület előtérbe állításával, az akarat idealizmusának a hirdetésével jóval megelőzte korát, s talán ez a pont az, mely legtöbb figyelmet érdemel tanításaiban.

Szerző E. főbb elveit — melyekből néhányat itt vázlatosan bemutatunk — szoros logikai összefüggésben tárgyalja, s az egyes adatokból igyekszik az egész rendszer konturját megrajzolni, ami igen szépen sikerül is neki, holott ez épen Eckehardtnál, kinek gondolatai rapszodikusan s többnyire prédikációiban találhatók meg — nem volt könnyű feladat. Az értekezés ezen kiváló előnyei miatt méltán tarthat számot az olvasó közönség figyelmére.

(Dr V. B.)

Jegyzőkönyv az unitárius tanárok V. értekezletéről. Kolozsvár, 1912. Az 1912. máj. 30-án tartott tanári értekezlet jegyzőkönyve, mely tartalmazza az ott felolvasott következő értekezéseket is: Dr. Kiss Ernő: A ma és a holnap középiskolája; Péter Lajos: Az évvégi osztályvizsgálatok a középiskolákban; Kovács Kálmán: Nehány szó a középiskolai rendtartásról. Az értekezletet Csifó Salamon teol. dékán, elnök megnyitója vezette be.

A tiszta intuíció és a művészet lírai jelleme. Irta Benedetto Croce. Fordította dr. Kiss Ernő. Kolozsvár, 1912. A nagynevű és eredeti nyomokon járó olasz szerző ez esztétikai értekezését, melyet ő a Heidelbergben tartott III. nemzetközi bölcséleti kongresszuson olvasott fel, kartársunk szépen folyó magyar nyelven fordította le s az Erdélyi Lapokban adta ki, melyből ez a kis füzet különnyomat.

Az Erdélyi Múzeum-Egyesület évkönyve 1912. évre. Szerkesztette Erdélyi Pál főtitkár. Kolozsvár, 1913. Ez a gondosan szerkesztett évkönyv képet ad arról a tervszerű és szakavatott munkáról, mely az Erdélyi Múzeum-Egyesületet az utolsó decennium alatt a maga gyűjteményeivel és táraival az ország legelső kultúrtenyezői sorába emelte; de bepillantást enged azokba a pénzügyi nehézségekbe is, melyekkel az egyesületnek küzdenie kell s amelyek miatt páratlan gyűjteményeit még ma sem tudja kellő módon kiállítani.

Az Erdélyi Múzeum-Egyesület Jog- és Társadalomtudományi Szakosztályának kiadványai III. füzetétül: 1910/12. év. szakosztályi előadások. A szakosztály megbízásából Biró Balázs dr., egyet. m.-tanár és Pordea Gyula dr., ügyvédek közreműködésével szerkeszti Bochkor Mihály dr., jogakadémiai tanár. Budapest. Benkő Gyula könyvkereskedése. (Ára?) E kiadvány az E. M. E. jog- és társadalomtudományi szakosztályának kettős feladatát támogatja ki: művelni a történelmi jogtudományt, tanulmányozni a jogfejlődést, feldolgozni és szervesen beállítani a legújabb jogi alkotásokat is a fejlődés folyamatába; másfelől pedig ráirányítani

a figyelmet a modern jogpolitikai feladatokra és előkészíteni azok megvalósítását. De egyben némi képet nyújt arról a lelkes és céltudatos munkásságról, mely az Eme e legújabb szakosztályában megindult s amellyel a társadalom érdeklődését maga iránt teljes mértékben meg tudta nyerni.

„Maros-Vásárhelyi Lexikon“. Helyi Lexikon, mely 15 íven, 118 cikkben a város történelmi, nevezetesebb egyleteit, közintézeteit és ama kiváló férfiak életrajzát és munkásságát ismerteti, kiknek nevéből a város utcái elkereszteltettek. Az első ilyen mű, mely hazánkban eddig megjelent. Közvetlen vonatkozással leginkább csak a helyiekre és onnan elszármazottakra bir, de azért élvezettel és érdeklődéssel olvashatja mindenki, aki e rohamlépésekkel haladó derék székely várost megismerni óhajtja. A számos képpel illusztrált mű ára 1 korona 20 fillér, térképpel 2 korona, mely összeg előzetes utalványozása ellenében a könyvet postán küldi meg Szentgyörgyi Dénes szerkesztő. Ajánljuk a könyvbarátok figyelmébe ezt a munkát.

KÜLÖNFÉLÉK.

Előfizetési felhívás folyóiratunk tárgy- és névmutatójára. A Keresztény Magvető eddig megjelent 47 évfolyamának *tárgy- és névmutatója* nyomda alá elkészült. Az év folyamán szeptember elején kikerül sajtó alól. Terjedelme tömött szedéssel körülbelül 10–12 nyomtatott ív lesz. Előfizetési díja 4 korona. Ez összeg előzetes beküldése esetén a kötetet a megrendelőknek a megjelenés után díjmentesen fogjuk megküldeni. E név- és tárgymutató az egyház és iskola történetét, a nevelés és oktatás kérdéscit kutatók és tanulmányozók részére megbecsülhetetlen és nélkülözhetetlen kalauz lesz. Felkérjük azért folyóiratunk olvasóit, különösen a tisztelendő esperes és lelkész urakat, hogy e nagy anyagi áldozattal járó ügyet magukévá téve előfizetőket gyűjteni sziveskedjenek. Öt előfizető után egy ingyen példány jár

A szerkesztő kiadók.

Az új vallás és közoktatási miniszter és államtitkár. A gyorsan változó politikai események utolsó füzetünk óta dr. Jankovich Béla államtitkárt miniszterre emelték, kinek helyét *Benedek* Sándor közigazgatási bíró foglalta el, aki több mint egy évtizede társelnöke az Állami Tisztviselők Országos Egyesületének s e minőségében buzgó és tevékeny működést fejtett ki az állami tisztviselők fizetésrendezési mozgalmaiban.

Az új államtitkár márc. 29-én tette le hivatalos esküjét Jankovich miniszter előtt és azután elfoglalta hivatalát. A miniszter meglehangú üdvözlő beszédére az államtitkár azzal kezdte beszédét, hogy nem a kultuszminisztérium talajából nőtt ki. Bíró volt és kielégítette lelkét az a magasztos feladat, hogy az állam és a közönség között való jogvitában a hatalmas állammal szemben is sikerült érvényre emelnie az anyagi igazság erejét. S hogy bírói állását mégis fölcserélte az államtitkárrival, tette azért, mert a kultuszminiszter azt mondta neki, hogy ez hazafiui kötelesség. A kötelesség elől pedig nem tért ki soha. Tudja jól, — úgymond — hogy itt kétszeres nehéz feladat vár rá Bizik a miniszterben, államtitkár kollégájának támogatásában, a tisztviselői kar kollégiális érzésében, a maga akaraterejében és legfőképp isten jószágában, hogy sikerrel szolgálhatja nemcsak az igazságot, a kultura föladatait, de az állami tisztviselők szociális érdekeit is. Szívvel, lélekkel jött ide, mert szívhez csak szív találja meg az utat. Ezzel az érzéssel ajánlotta magát a miniszter és a kartársak barátságos jó indulatába.

Fővárosi Pedagógiai Szeminárium. A főváros polgármestere Bárczy István Weszely Ödön főigazgató előterjesztésére a székesfővárosi tanítók és tanárok továbbképzésére ped. szemináriumot létesített. Az intézet feladata: tanítóknak és tanároknak módot és eszközöket nyújtani arra, hogy magukat tovább képezzék, általános és szakismereteiket gyarapítsák. A szeminárium munkája két irányú: tudományos előadásokat tart és állandó tanfolyamot; előbbit a kulturális szükségletek kielégítésére, utóbbit a tanítók továbbképzésére. A tanfolyamon jelenleg 30 tanítónő és 29 tanító van, mindegyik 1200 K ösztöndíjjal. Az előadók elsőrendű szaktekintélyek, nagyrészt egyetemi tanárok. A tudományos előadások hallgatóinak száma meghaladja az 1000-et, de nagy a be nem íratkozott vendégek száma is. Modern impozáns palotában van elhelyezve s kapcsolatban van a Gyermektanulmányi és a Népmívelő Társasággal. A főváros ez új intézménye a külföld figyelmét és érdeklődését is felkellette.

A szombathelyi erdei iskola. A tuberkolózis ellen védekező vasvármegyei egyesület 1908-ban állította fel ez első hazai erdei iskolát, internátussal és nyilvánossági joggal, a várostól 3 kmnyire mintegy 10 holdnyi erdőterületen. Az év máj. 15-én kezdődik s okt. 15-ig tart. Szervezése és berendezése egyébként a charlottenburgi iskola mintájára történt. A tanításnál fő a szemlélet és tapasztalat. A tanítás helye künn a szabadban vagy a nagy nyitott csarnok. A tanításon kívül nagy gondot fordítanak a test edzésére és ápolására. Az étkezés főeleme a tej. Az iskola az utolsó évben 50 tuberkulotikus gyermeket nevelt és ápolt, akik állandó orvosi felügyelet alatt vannak. Az orvos naplót vezet testsúlyuk változásáról.

Prohászka püspök a szeretetről, mint világelvről. Prohászka püspök hűsvét nagyhetén a budapesti egyetemi templomban hat beszédet tartott e címen rengeteg nagyszámú hallgatóság előtt. Előadásainak tartalmát egyik napilapnak közlése alapján a következőkben adjuk:

Az a féktelen és kegyetlen egoizmus, mely a barbár önszeretet túlsaival torzította el civilizációnkat, az igazi szeretettől, ami mindig kölcsönös, vajmi távol maradt!

Az ilyen szeretethez együttérzés szükséges; további kelléke még a hit. Szeretni csak azt tudjuk, amiben hiszünk s csak azt hihetjük igazán, amit szeretünk. Az élet legtöbb gyötrelme és katasztrófája abból ered, hogy az emberek szeretetlenek egymáshoz, mert nincs hitük egymás iránt.

Tudni és hinni különböző dolog. A tudás pozitívum, a hit misztérium s a szeretet szintűgy ez. A tudásnak vannak mesgyei és eredményei, de határai is. A hit és szeretet, mint minden misztérium, határtalan és végtelen. Viszonyuk egymáshoz szintén kölcsönös: a szeretet az élő hit s a hit átszellemlt szeretet.

Ahol a tudás fáklyája kialszik, ott a hit szövéténeke tovább lebeg, megmártva a szeretet tüzében. S ezeknek az életen át nagy és fontos hivatásuk van. Mert a tudás csak a dolgok külső természetét, okbeli összefüggését és kihasználhatóságát képes föltárni: benső lényegükig nem hatol be s az er-

kölccsel nem törődik. A hatvan kilós jó ember alatt leszakad a jég, melyen a negyven kilós gazember átszökemlik. Az élő fa lőnyege éppúgy ismeretlen a tudásnak, mint az elektromos erőé; a magban rejlő reprodukció éppúgy csoda, miként a gravitáció, mely csillagzatokat tart egyensúlyban. Misztériumokkal vagyunk körülvéve minden felől; az égen, a földön, a föld alatt, az emberben, a társadalomban, a történelemben. Tudásunk szomjuhozva keresné a törvényeket, de mentül több titk előtt kénytelen elhaladni, annál több szükségünk van a tájékoztató hitre s táplálójára, a szeretetre

A tudás abszolút világosságot terjeszt oda, ahova elhatolhat. Kitért titkok, megoldott rejtélyek, fényes ideák, ragyogó sikerek hirdetik diadalútját; de csak bizonyos nivón láthatólag s bizonyos zónákig elhallhatólag. Azon túl setétség és nyomorúság van mindenütt, amiből kiemelkedni csak hittel és szeretettel lehetséges.

Egyik sem hoz világosságot. A hit mindig setétben jár, szintugy a szeretet. Mindkét lelki tulajdonság épp azért erény, mert misztérium is. Eredményük soha sem lehet az a napfényes belátás, ami a tudásé, hanem csupán intuitív meglátásra, megérzésre képesítenek. A legegényebb mécsvilágot jelentik a földi vándor kezében, hogy a setétség közepett eligazodják útján s láthassa azt is, hogy nem jár itt egyedül, elhagyatva. Hasonlítunk az éjszakai templomjárókhoz, kik mécsesünkkel nem tudjuk az egész szent helyiséget bevilágítani, de magunknak meglátólag és embertársainknak megérzőleg világíthatunk, hogy találjunk térdelőhelyet és imádságunkat elvégezhessek.

A legfelsőbb rendű meglátás és megérzés forrása, kútfeje s hozzá visszaáramló célpontja a végtelen Istenség fölöttünk.

Isten ránk nézve felfoghatatlan nagyság. Tudással megközelíteni, észszel értékelni hiába akarjuk. Örök misztérium ránk nézve, akit nem érthetünk. Úgy aránylunk hozzá, mint a tengeri csiga az oceánhoz, melyet hiába akar magába beletölteni. A mi parányiségünkbe is csak cseppek férnek amaz óriásból. De a hit meglátása s a szeretetbeli megérzés kioktat ama függő viszonyról, melyben az ember Istenhez áll.

A katolikus meghatározás szerint -- mond a szónok -- hinni annyit tesz, mint valónak tartani, amit más mond, mert ő mondja. E definíció észszanilag tökéletes s hatalmas intellektuális energiákat föltételez. De teljesen nem földi a hit természetét melyhez más lélektani energiák is szükségesek: bizalom, vonzódás, odaadó szeretet. Az Istenben való élő hit az Istennek odaadó szeretése. Leborulunk előtte és imádjuk őt; erre indít parányiségünk az ő nagyságához való mérete és a hozzája való gravitációnk szükségérzete.

Tudjuk a fizikából, hogy apróbb egyedek súlypontja a nagyok által van megjelölve; ezeknek viszont még nagyobb egyedekre van szükségük, hogy egyensúlyuk fönmaradhasson. Testileg minket a föld középpontja köt, földünk a naphoz kapcsolódott, naprendszerünk valamely centrális nap vonzó körébe. Az erkölcsi és szellemvilágot szintén ilyen gravitáció tartja együtt, a mi lelkeink az Isten szeretetébe kapcsolvák be.

A végtelen isteni szeretet kisérgázásától új energiák buzognak föl mind azok lelkében, kik a legfelsőbb misztériumot élőhittel meglátni, szeretettel befogadni képesek. Az ily szellemek lendületesebbek, mert inspiráltak, köte-

jességérzetük mélyebb, küzdeelmük acélosabb, barátságuk melegebb s fogékonnyabbak minden iránt, ami az életet harmónikussá, kedvessé, széppé teheti.

Sok régi vallás szűnt meg, templomaikat és szent könyveiket az arkeológusok fődözik fél évezredek mulva. A templom-kriptákban lekszik istenük is, aki tiszteletének elmultakor maga is meghalt. „Vajjon az én Istenem meghal-e valaha!?” — kiálta fel a püspök. S a merész kérdésre megröndítő bátor-ággal felelt: „Valóban meg fogna halni — ugymond — ha csupán elmélet volna, vagy eszmei absztrakció; ha emberek gondolták volna ki s véges kulturákéit kapná kultuszát, — idők multával el kellene enyésznie“.

De a kereszténység istene — folytatta átható hangon — az örök valóság, mely kiáradó végtelen szeretetével alkotta meg a világot, tartja egyensúlyban, ruházza fel szépségekkel, benépesíti lényekkel s köztük az embert emelte magához legközelebb valónak.

A végtelen isteni szeretet misztériumából kisugárzott Krisztusi élet maga volt az élő szeretet. Erre tanította meg az emberiséget egész földi pályájával, ide világított valamennyi cselekedete, oktatása, példabeszéde, csodatétele, jótéteménye, amikkel segített a nyomorékokon, vigasztalta a kesergőket, föl-emelte a megtért perditát is és üdvösséggel biztatta a töredelmes latrot. A krisztusi világosság leszoktat az önszeretetről s mindeneket az egymás szeretésére sugalmaz, azt hirdetve, hogy szeretnünk kell még az ellenségeinket is! Krisztus kínszenvedése és halála sem tragikum, hanem az emberiségért való emberföltötti szeretetének dokumentuma. A kereszt ezért nem a gyász, szomorúság s a halál jele, hanem a feláldozó szereteté, a diadalmas életé. Rózsafa a keresztfa, melyen Krisztus öt véző sebéből a szeretet rózsái mosolyognak az emberiség felé, örök kinyilatkoztatás gyanánt! . . .

Zoványi Jenő rehabilitálása. Ismeretes, hogy Zoványit a konvent az ellene emelt vád alól fölmentette s állásába visszahelyezte. A sárospataki főiskola azonban időközben a tanszékét mással föltötte be. A főiskolai igazgatótanács — amint a Sárospataki Ref. Lapok utolsó számában olvassuk — tárgyalta a vallás- és egyháztudományi kar előterjesztését Zoványinak teol. tanáruul való alkalmaztatása kérdésében. Az előterjesztés, szótöbbséggel, úgy szólott, hogy Zoványi tanáruul való alkalmazása lehetetlen. Az akadémiái szék ugyancsak szótöbbséggel csatlakozott a teol. kar véleményéhez. Azonban négy akad. tanár kisebbségi véleményt terjesztett elő. Az igazgatótanács a meghallgatott vélemények megvitatása és letárgyalása után azt a javaslatot terjeszti az egyházkerületi közgyűlés elé, hogy Zoványi Jenő tanári illetményeinek érintetlenül hagyása mellett egyelőre még szabadságoltassék.

Kath. egyházi vagyon. A kath. egyház, a magyar állam bőkezűségéből, az alábbi földbirtokoknak korlátlan ura: Érsekségek: esztergomi 95.983 kh., kalocsai 87.433, egri 42.397; püspökségek: besztercebányai 28.397, csanádi 12.293, győri 18.874, erdélyi 11.872, kassai 9.037, nagyváradai 187.303, nyitrai 16.796, pécsi 26.550, roznányi 7.178, szatmári 30.032, szepesi 26.332, székesfehérvári 7.656, szombathelyi 7.417, váci 27.585, veszprémi 65.618, fogarasi

gör. kath. 3.673, eperjesi 6.967, lugosi 9, munkácsi 3.352, káptalanok: esztergomi 70.910, kalocsai 24.045, egri 105.316, besztercebányai 7.096, budapesti papnevelő 9.322, csanádi 10.203, győri 14.698, gyulafehérvári 6.023, kassai 4.428, nagyszombati 107, nagyvárad 77.381, nyitrai 6.322, pécsi 19.841, pozsonyi 2.968, soproni 456, szatmári 13 099, szepesi 5.842, székesfehérvári 11.842, szombathelyi 12.563, váci 4.112, veszprémi 54.633, eperjesi 2.048, munkácsi 1.107, nagyvárad 42, fogarasi 1.368; szerzetesrendek: pannonhalmi Benedekrend 64.848, zirci cisterciarend 53.798, csornai prémontrei rend 17.430, jászóvári prémontrei rend 39 614, kegyes tanítórend 26.443, összesen 1,535.335 katasztr. hold. Ugyancsak a kath. egyház céljait szolgálja a vallás- és tanulmányi alap birtoka Ez a következő: az erdélyi r. k. státus tulajdonában 19.860, vallás- és tanulmányi alap 221.688, egyetemi alapítványok 27.051, összesen 268.599 kat. hold. Földbirtoka van még több megürt külföldi szerzetesrendnek, de valószínű, hogy ezek nem az állami birtokokból erednek. (Sárosp. Ref. Lapok.)

Summerbell I. J. Többen lesznek azok közül, akik 1910-ben a Dávid Ferenc emlékére tartott ünnepélyünkön jelen voltak, akik emlékezni fognak egy közép termetű, apostoli kinézésű, őszhajú, de különben erőteljes férfiúra, aki amerikai unitárius testvéreinkkel, mint ugyancsak Amerikában keresztény nevet viselő felekezet képviselője jött el hozzánk s felekezetének üdvözlését is tolmácsolta az ünnepélyen, névszerint Summerbell J. J. daytoni lelkész, az Ohio államban a „Herald of Gospel Liberty“ című lap szerkesztője, amelyben ünnepélyünket is nagy rokonszenvvel és elismeréssel ismertette, több művet írt a szabadevivű kereszténységnek és a vallási egységnek és haladásnak előmozdítására. A napokban meghalt. A nevezett hazamenetele után is állandóan fenntartotta az érintkezést püspökünkkel, több művét is elküldötte. Méltó azért, hogy haláláról mi is kegyelettel megemlékezzünk.

A cserkészők. Ez az intézmény Amerikából indult ki (Boy Scouts, Eclaireurs), Angolországban Baden-Powell tábornok szervezte, akinek *Scouts for Boys* c. műve már 14 kiadást ért. Innen a ker. ifjúsági egyesület átültette Svájcba, Francia- és Németországba s ma már nálunk is kezdenek róla beszélni. A fejlődés korában levő fiukat igyekezik a szép és erkölcsi jó számára megnyerni, őket eszmények szolgálatába állítani. A cél: szolgálni istent és a hazát, szolgálni felebarátunkat, engedelmeskedni a jóság, hűség, udvariasság követelményeinek. A cserkészők nevelése nem a könyvek, hanem a cselekvés útján történik: *a mens sana in corpore sano* gyakorlati megvalósítása. A francia cserkésző tizparancsolata ez: 1. Szeresd hazádat mindenek fölött. 2. Tiszteld az igazságot, becsületet és az adott szó szentségét. 3. Utáld a hazugságot és gyávaságot. 4. Légy kemény magad iránt, szelid udvarias és szolgálatkész mások iránt. 5. Engedelmeskedjél vidáman anélkül, hogy panaszkodnál vagy vádaskodnál. 6. Sohasé légy fecsegő vagy dicsekvő, hanem kitartó

vállalkozásaidban. 7. Légy mindig arra, hogy segíts a gyöngéken és igyekezzél menteni még életed kockázatásával is. 8. Légy mindig mértékletes, vidám és hidegvérű, tiszta testileg és erkölcsileg. 9. Szeresd az állatokat. 10. Igyekezzél minden nap egy jó vagy hasznos cselekedetet végrehajtani embertársaid számára. (Sárospataki Ref. Lapok.)

A római katolikusok és a vallásszabadság. Az angol Christian Life-ban olvassuk a következő érdekes megjegyzéseket: Bármily hangosan is hirdetik a római katolikusok német és angol talajon buzgóságukat a vallásszabadság iránt, ahol hatalmon vannak, ott arra semmi tekintettel nincsenek. Így Spanyolországban még a szabadság alkotmányos biztosítékait is figyelmen kívül hagyják. Például Zamorában Villaescusa falu protestáns gyülekezetének papja most vizsgálat alatt áll, mert egyik hívőjének temetésén a purgatórium létezését tagadta. Monistrolban két protestánst, egy papot és a város polgármesterét, szintén perbe fogták és megbüntették, mert kalapjukat nem vették le, amikor egy katolikus körmenet mellettük elhaladt. Santoyoban, Palenciának egyik városában, egy protestánstól, kit vizsgálati fogságba tettek, újtestamentumát elvették. Három nappal később felmentették és szabadon eresztették, de ahelyett hogy újtestamentumát visszaadták volna, elkobozták s a helyi egyházi hatóság rendelkezésére a fogház udvarán megégették. (Christian Life 1913. márc. 22. száma.) Vajjon elmúlt-e a középkor, ha a keresztények maguk is megégetik a saját bibliájukat? *Gf.*

Nevelés és élet, vagy idealizmus és realizmus. Különös kis nézeteltérés foglalkoztatja most az angol nevelési köröket, amely a nagy és híres etoni iskola igazgatója és a humanitárius liga titkára között fejlődött ki, aki szintén e híres iskolának növendéke és régebben mestere is volt. A humanitárius liga titkára e régi iskola érdekében állónak tekinti, hogy a tanulók egyik régi multságát, a mezei nyulaknak kopókkal való elfogását tiltsák el a tanulóktól. Az iskola igazgatója azonban ezt fenntartandónak tartja és nézetét a ligához intézett levelében különös megokolással indokolja. Azt mondja, hogy neki, mint nevelőnek első rendű feladata, hogy ebben a dologban tanulmányozza a gyermekek szeszélyeit és előítéleteit, hogy ellenállásra vagy sérelemre semmi okot ne szolgáltatson. Neki állítása szerint kerülnie kell minden olyan eljárás, mely a gyermek előtt őt úgy tüntetné fel, hogy ő egy sokkal kevésbé kívánatos világba tartozik, mint amilyen a gyermekeké. Továbbá neki kerülnie kell a gyermekek elidegenítését a szülőktől az által, hogy az iskola kívánalmait sokkal magasabb színvonalra emeli, mint amilyenhez otthon szokva vannak. Az igazgató tehát a divat és megszokás szolgájává teszi az iskolát, hogy az apa és fia között szakadást ne idézzen elő. Vajjon mit nem lehetne ilyen okoskodással bebizonyítani? És vajjon mit lehetne ilyen nevelési elvek mellett az iskolával elérni? *Gf.*

Jatho Károly meghalt. Márc. 11-én következett be halála egy útja alkalmával kapott jelentéktelen sebe miatt. 1911–12 telén Németország, Hollandia és Svájc 75 városában 175000 hallgató előtt 109 vallásos tárgyú előadást tartott. A kölni egyház presbiteriuma emlékéét megörökítette, kiemelve „a ritka férfit, gazdag szellemi adományait, szeretettel teljes szívét, igazi emberi és valódi kereszténységét“. S úgy temette el, mintha tényleges papja lett volna. Holttestét a templomban tették ravatalra és számos pap egyházi díszben vett részt a temetési szertartásban.

Ellenfelei az emberi részvételt nem vonták meg tőle, de bizonyos megnyugvással vették propagandájának megszűnését. A Frankfurter Zeitung szerint Jatho tanában nem sok maradt az eddigi értelemben vett kereszténységből. Régi szókat használt új fogalmak jelölésére, mikor pl istenről beszél, de nem személyes istent ért rajta. De azért Jatho úgy vélte, hogy megmaradhat az egyházban. Egyházközsége melléje állott és sokan olyanok is, akik nézeteivel nem értettek egyet, mert a spruchkollegium eljárásával álltak szembe, melynek pedig már a fennállása ellenkezik a protestantizmus szellemével.

Jatho gyökeresen szakított a hagyományos vallási fogalmakkal. „A halálban olyan álmodot kívánok magamnak, amelyre nem következik fölébredés és meg vagyok elégedve, ha tovább élek azokban az emberekben, akiknek valami lehettem“. A Chronik der Christlichen Welt referense hozzáteszi: „Ez a szó tényleg a legnagyobb aggodalmat kelti fel“, de emlékeztet, hogy már Schleiermacher is foglalkozott ezzel a gondolattal, anélkül, hogy az istentudatról, a tiszta erkölcsről s az élet szellemiségéről lemondott volna. Hiszen az ev. egyházban nem a fogalmak és tanok, hanem a vallásosság az irányadó. „A Jatho-eset részletei elfelejtődnek, de az a fájdalmas tény a Jatho nevével elválaszthatatlanul összekötve marad, hogy a porosz országos egyház 1911-ben, képviselve a spruchkollegium által, egyik legkiválóbb lelkészének elítélésével a fejet a szív, a vallási tant a vallásos élet és az egyházi kötöttséget egyoldalul a vallási szabadság felé helyezte és ezzel a legszélesebb körök rosszaságát felidézte“. Es fordítva Jatho érdeméül tudják be, hogy ő az ítélet után is megmaradt egyházában. Ezzel megóvta magát attól a terméketlen izoláltságtól, mely Németországban még ma is sorsa a liberálisoknak; de másfelől kényszerítette az egyházat, hogy a vallási radikalizmus gondolatával foglalkozzék s a vallásos kegyesség tudományos megalapozásának kérdését újból kézbe vegye. (Chronik der Christlichen Welt. 1913. 14. sz.)

A pápa az „Unio Apostolica“ tagjaihoz. Mult év nov. 20-án fogadta a pápa az „Unio Apostolica“ nemzetközi lelkész-egyesület 250 tagból álló küldöttségét. Ez az egyesület a pápa védnöksége alatt áll, tagjainak száma 1200 és 50 éves fennállását ünnepli. Beszédjében azt mondotta a pápa, hogy az egyesület jelgége legyen a pápa iránti szeretet, mert ez a szeretet szenteli meg a lelkészi kart. „Hogy a pápát szeressétek, elég meggondolni, hogy ki a pápa. A pápa a dogma és az erkölcs őre. Ő rá vannak bízva azok az elvek, melyek a családi életet tisztességgel teljessé, a nemzeteket nagygyá és a lelkeket szentté teszik. Ő a fejedelmek és népek tanácsadója. Ő az a fő, mely alatt senki sem érzi magát zsarnokság alatt, mert ő istent magát képviseli. Ő

az atya a szó legszorosabb értelmében, aki egyesít magában mindent, ami titeket kedvessé, szentté és istenivé tehet“.

Olaszország kath. ifjúsági szervezetének bizottságához is intézett egy beszédet, melyben a pápai kijelentésekről szólt „Akár nyilvánosak, akár magánosok ezek — mondá a pápa — mindig úgy kell magyarázni azokat, amint formájukban és szószerinti tartalmukban adva vannak, mesterséges magyarázások kerülésével. A pápa elég világosan beszél és ír arra, hogy mindenki megértse és ha stilusa néha népiesnek látszik, az azért van, mert a pápa épen azt akarta, hogy a nép a Krisztus helytartójának gondolatát teljesen ismerje meg, hogy tanításait minden ingadozás nélkül követhesse“. (Chronik der Christlichen Welt, 1913. 13. sz.)

Az elsassi ág. ev. főkonsistorium a halotthamvasztásról. 1912. nov. 20-án az elsassi ág. ev. főkonsistorium e kérdésben a következő határozatot hozta: „Az egyház közreműködése halotthamvasztásoknál ugyanazon elvek szerint nyújtandó, mint temetésekénél. Az olyan pap, akit személyes közreműködés megtagadására lelkiismereti okok kényszerítenek, köteles egy idegen pap közreműködésére a szükséges engedélyt megadni“.

Tolsztoj sírja felett. Egy orthodox lelkész a fennálló tilalom ellenére Tolsztoj sírjánál a minap misét celebrált, mivel a halott nem lehet „eretnek“. A zsinat azt határozta, hogy a papot nem fogja kereset alá, de ha önként jelentkezik, átadja az egyházi törvényszéknek s a misét érvénytelennek nyilvánítja.

Születési statisztika Németországban. Ha a népek jövője a szaporodástól függ, akkor a jövő a szláv népeké. 1910-ben 1000 lakosra esik születés: Franciaországban 19·7, Írlandban 23·3, Belgiumban 23·7, Svédországban 24·8, Angliában 24·8, Svájcban 25, Skótországbán 25·2, Norvégiában 26·1, Dániában 27·5, Németalföldön 28·6, Németországban 29·8, Finnországban 30·2, Portugáliában 30·7, Ausztriában 32·4, Olaszországban 32·9, Spanyolországban 33·1, Magyarországbán 35·6, Szerbiában 39, Rómániában 39·8, Bulgáriában 40·3, Oroszországbán 44·4. Emellett a születések száma sem apad a szláv népeknél, habár a halálozási szám nagy. A porosz kormány a múlt évben sok anyagot gyűjtött a születések apadásának okairól. Németország népessége 1871-től 1910-ig 40 millióról 64 millióra emelkedett ugyan, de ez emelkedésnek nem a születések gyarapodása, hanem a halálozások megapadása az oka. 1895-ben 1000 lélekre 27·2 haláleset jutott, 1910-ben csak 16·2; születés 1870-ben 40·1, míg 1910-ben csak 29·8. Az esés különösen az utolsó években feltűnő: 1870-től 1900-ig csak 3·3, 1900-tól 1910-ig 7. 1910-ben 93824 gyermekkel kevesebb született, mint két évvel azelőtt. A többi összes európai országokkal összehasonlítva, Németország a legnagyobb apadást mutatja 1900 óta. Figyelemreméltó körülmény, hogy az apadás a városokban ugyan sokkal nagyobb, de nem jelentéktelen a falvakban sem. Ami a vallást illeti, az apadás nagyobb az evangélikusoknál, mint a katho-

likusoknál. 1901-től 1906-ig Poroszországban a kath. iskolásgyermek száma évenként átlagban 9613 mal, 1906-tól 1911-ig 20340-nel többel nőtt, mint az evangélikusoké. A porosz népesség 61·9%-a ev. 1871-ben, 33·6% kath.; 1910-ben 61·8 ev., 36·3 kath. „Ha e növekedés hasonló mértékben halad, 1925-ben a kath. iskolásgyermek száma egyenlő lesz az ev.-okéval.“

Német lapok megdöbbenve állapítják meg e tényeket; féltik a faj elsőségét, mely menthetetlenül elveszett, ha ez így megy tovább. Nem a fizikai, testi elsatnyulásra vezetik vissza, hanem a szülők tudatos akaratára, melyet a szociális viszonyok csak némileg mentenek. Fő hibás az élvezetvágy és a pénz imádása, az asszonyok „felvilágosítása“, az anyaság utálat. Ez meg volt régebben is, de csak a felsőbb körökben; de most elterjedt az alsóbb rétegekben is s „ha úgy terjed ezután is, mint az utóbbi években, akkor Németország elsősége visszahozhatatlanul eltűnt.“ Hogy a hanyatlás az evangélikusoknál nagyobb, annak oka részben az, hogy ezek a nagy városokban laknak és tehetősebb vagyoni helyzetben vannak. A birodalmi gyűlés nemrég törvényt hozott, amely régi és az egészségre káros szoptató flaskák előállítását eltiltja.

A teológiai doktorátus Oxfordon. Az oxfordi egyetem szabályai szerint egyetemi fokozatokat a teológiai tudományokból csak az angol egyház tagjai nyerhetnek. Ez ósdi szabályok ellen mozgalom indult meg éppen az egyetem teológiai tanárai között, kik közül nyolcan írták alá az indítványt, hogy e felekezeti megkötöttséget oldják fel. Mindenesetre az egyetem érdeke az, hogy magát egy felekezetet szolgálata alól kivonva elismerhessen és jutalmazhasson minden eredményt és érdemet, amely véletlenül más felekezet körében is született és van meg.

Gf.